

WŁODZIMIERZ STRUS¹

Instytut Psychologii

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

JAN CIECIUCH²

Wydział Psychologii

Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Warszawie

TOMASZ ROWIŃSKI

Instytut Psychologii

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

KOŁOWY MODEL STRUKTURY CECZ OSOBOWOŚCI W UJĘCIU LEWISA GOLDBERGA

The circular model of personality traits structure in Goldberg's proposal

Abstract

The Five Factors Model of personality (Digman, 1990) is one of the most prominent taxonomies of traits. Many of the empirical studies supporting the FFM led McCrae (2009) to the comparison of the FFM to the physics of personality. However, researchers have faced some problems in relation to the FFM, both theoretical and methodological. The main reason of those problems could refer to the organization of lower level personality traits.

The FFM assumes the hierarchical structure of traits. It means that all five basic personality dimension have their own facets, independent from each other. The Abridged Big Five Dimensional Circumplex (AB5C) proposed by Hofstee, de Raad and Goldberg (1992) is a competitive model describing the personality traits structure as circularly organized. Lower-level traits are characterized by loadings on a subset of two from five factors in AB5C model. Each pair of the Big Five factors shape a circumplex that incorporates facets (lower-level traits). This way AB5C model consists of 10 two-dimensional circumplexes that could be treated – in a metaphoric language – as a kind of “periodic table” of personality traits (Hofstee, et al., 1992).

¹ Adres do korespondencji: wstrus@op.pl

² Praca naukowa drugiego autora finansowana ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2011/01/D/HS6/04077.

The article presents the main assumptions of AB5C model operationalized by IPIP-45AB5C questionnaire, with the emphasis on differences between hierarchical and circular models of personality structure.

Key words: hierarchical and circular organization of facets.

1. PIĘĆ WIELKICH CECH OSOBOWOŚCI

Pięcioczynnikowy Model Osobowości (PMO) jest obecnie dominującym ujęciem podstawowych wymiarów osobowości. Liczba badań weryfikujących PMO doprowadziła McCrae (2009) do porównania tego modelu do uniwersalnej fizyki osobowości. Mimo swej powszechności, PMO wzbudza jednak wiele wątpliwości wielu badaczy osobowości. Krytyka formułowana jest z różnych pozycji teoretycznych i metodologicznych (por. Borsboom, 2006; Jarmuż, 1994; Oleś, 2000; Strelau, 2002b, 2006; Szarota, 2008; Zawadzki, 2008; Zawadzki, Strelau, Szczepaniak, Śliwińska, 1998). Jednym z głównych obszarów sporu jest liczba i struktura wyodrębnianych czynników osobowości. O ile w latach dziewięćdziesiątych najgłośniejsza była dyskusja pomiędzy zwolennikami Wielkiej Piątki oraz Gigantycznej Trójki Eysencka (Costa, McCrae, 1992a, 1992b; Eysenck, 1991, 1992), o tyle w ostatnich latach formułowane są propozycje zwiększenia liczby wymiarów do sześciu (model HEXACO, Ashton, Lee, 2007; por. Szarota, 2008; Szarota, Ashton, Lee, 2007), albo przeciwnie – ich redukcji do dwóch cech wyższego rzędu (tzw. *Alfa i Beta*, Digman, 1997; lub *Stabilność i Plastyczność*, DeYoung, 2006) lub nawet do jednego ogólnego czynnika osobowości (tzw. GFP, *General Factor of Personality*, Musesek, 2007; Rushton, Bons, Hur, 2008; Rushton, Irving, 2009). Niniejszy artykuł stanowi prezentację modelu osobowości, konkurencyjnego w stosunku do PMO Costy i McCrae, który wprowadzie przyjmuje założenie o pięciu podstawowych cechach i nie proponuje ich redukcji, ale w zupełnie inny sposób ujmuje niższy poziom organizacji cech osobowości, czyli strukturę cech niższego rzędu konstytuujących lub będących przejawami owych pięciu podstawowych wymiarów. Jest to tak zwany Kołowy Model Wielkiej Piątki (*Abridged Big Five Dimensional Circumplex* – AB5C) Hofstee, De Raada i Goldberga (1992). Model AB5C posiada kilka wariantów, o czym będzie mowa poniżej. W naszej prezentacji modelu koncentrujemy się na wersji Goldberga (1999).

Pomimo że terminy *Wielka Piątka* (*Big Five*) oraz *Pięcioczynnikowy Model Osobowości* (*Five Factor Model*) są dzisiaj często używane zamiennie, wyrastają one z dwóch różnych tradycji badawczych. Pierwszy z nich odnosi się do tradycji leksykalnej, drugi do podejścia psychometrycznego (John, Srivastava, 1999; De Raad, Perugini, 2002; por. Siuta, 2006; Siuta, Beauvale, 2008; Strelau, 2002b, 2006; Zawadzki i in., 1998). Z obu tych tradycji wyłania się względnie spójny obraz – owe pięć podstawowych wymiarów osobowości to: Ekstrawersja, Ugodowość, Sumienność, Stabilność emocjonalna (vs Neurotyczność) oraz Intelpekt lub Otwartość na doświadczenia (por. Digman, 1990; De Raad, Perugini, 2002; Goldberg, 1990; John, 1990; McCrae, Costa, 2005). Obecnie określenie *Wielka Piątka* używane jest zwykle w ogólniejszym znaczeniu i dotyczy wymienionych powyżej

podstawowych cech osobowości. Na marginesie warto zauważyć, że termin *Wielka Piątka* został wprowadzony w ramach podejścia leksykalnego, a jego autorem jest Goldberg (1981, por. Strelau, 2002b; 2006; Szarota, 1995). Z kolei pojęcie *Pięcoczynnikowy Model Osobowości* jest określeniem implikującym strukturę cech niższego rzędu. Zwykle w swoistym skrócie myślowym PMO oznacza hierarchiczną (lub prostą) organizację cech niższego rzędu (De Young, Quilty, Peterson, 2007; Barbaranelli, Caprara, 2002; McCrae, Costa, 2005; Siuta, 2006).

Pięć wymienionych powyżej cech nazywać będziemy *podstawowymi cechami* lub *podstawowymi wymiarami osobowości*. Pojęcie *cecha* zestawiamy z dodatkowym określeniem aby zwiększyć precyzję i odróżnić je od cech znajdujących się na innych poziomach osobowości – niższym i wyższym. Na określenie wyższego poziomu osobowości używane będzie opisowe określenie *cechy wyższego rzędu*. Cechy z niższego poziomu osobowości nazywać będziemy *cechami niższego rzędu* lub *aspektami*. W tabeli 1 przedstawione zostały proponowane i używane przez nas pojęcia.

Tabela 1. Terminy używane w opisie różnych poziomów organizacji cech osobowości

CECHY NIŻSZEGO RZĘDU	CECHY PODSTAWOWE	CECHY WYŻSZEGO RZĘDU
aspekty (<i>facets</i>);	podstawowe wymiary;	metawymiary;
czynniki niższego rzędu;	podstawowe czynniki;	czynniki wyższego rzędu;
(np. towarzyskość, obowiązkowość)	(Wielka Piątka, np. ekstrawersja)	(np. alfa, beta)

Decydujemy się na wprowadzenie określenia *aspekt*, mimo że w literaturze polskiej angielskie słowo *facet* bywało tłumaczone jako *składnik* (Zawadzki i in., 1998; Siuta, 2006, 2009). Jeśli jednakże w modelu hierarchicznym Costy i McCrae zarówno pojęcie *składnik*, jak i *aspekt* wydają się równie właściwe, to w modelu kołowym określenie *składnik* nie jest odpowiednie. Ponieważ w literaturze angielskiej w opisie obu modeli stosowane jest słowo *facet*, zdecydowaliśmy się konsekwentnie tłumaczyć je jako *aspekt* przy opisie obu modeli.

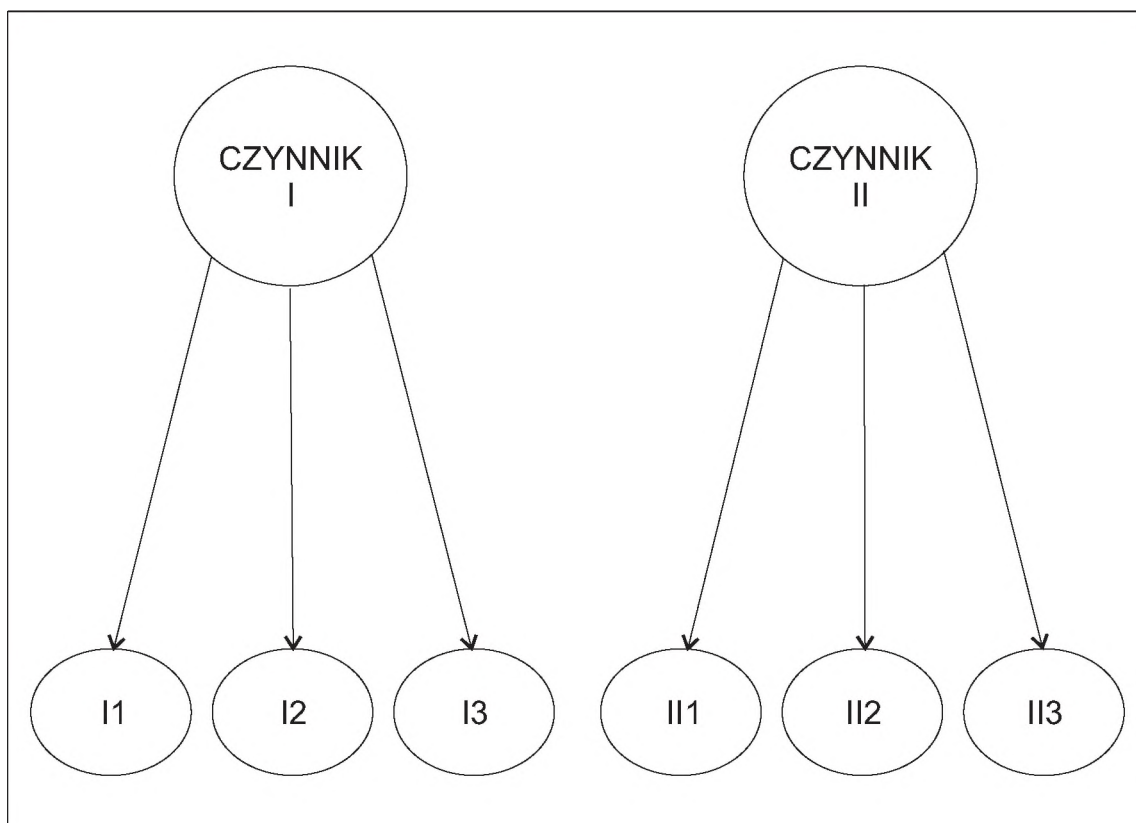
Słowo *składnik* jest synonimem słowa *fragment*. Implikuje jakąś strukturę addytywną, w której kolejne, osobne *składniki* składają się na jakąś większą całość. Słowo *aspekt* natomiast sugeruje ujęcie danego przedmiotu z różnych perspektyw, w różnych wariantach. Ponadto określenie *aspekt* rozumieć można także jako *przejaw*, a to z kolei dobrze koresponduje z rozumieniem cech niższego rzędu, jako przejawów cech podstawowych. W empirycznej weryfikacji modelu teoretycznego, model składnikowy to model raczej formatywny (*formativ*), podczas gdy model aspektowy bliższy jest modelowi refleksywnemu (*reflective*) według rozróżnienia Bollen i Lennox (1991), który jest ogólnie przyjętym modelem pomiarowym w psychologii.

Określenie *czynnik* występować będzie jako synonim słowa *cecha*. Jest to określenie związane z nieodłącznym dla modelu Wielkiej Piątki kontekstem empirycznych weryfikacji przeprowadzanych przy pomocy analizy czynnikowej (eksplora-

cyjnej a następnie konfirmacyjnej). Będziemy go zatem używać przede wszystkim wtedy, gdy analizy dotyczyć będą kontekstu statystycznej weryfikacji modeli cech osobowości lub gdy kontekst ten będzie szczególnie istotny. W konfirmacyjnej analizie czynnikowej (*confirmatory factor analysis* – CFA) używane jest też określenie *czynnik drugiego rzędu*, które jest terminem technicznym, oznaczającym poziom zmiennych latentnych, tworzonych przez inne zmienne latentne. Określenie *czynnik drugiego rzędu* odnosić się może zatem do poziomu czynników podstawowych (gdy zmiennymi latentnymi są czynniki niższego rzędu) lub czynników wyższego rzędu (gdy zmiennymi latentnymi są czynniki podstawowe).

2. HIERARCHICZNY MODEL STRUKTURY CECH OSOBOWOŚCI

Zgodnie z hierarchicznym Pięcioczynnikowym Modelem Osobowości, każdy z pięciu podstawowych czynników osobowości posiada swoje własne czynniki niższego rzędu, niezależne od innych podstawowych czynników. Zależności te zostały zaprezentowane na rysunku 1.

Rysunek 1. Schemat hierarchicznego modelu organizacji cech osobowości

Najbardziej obecnie popularną wersją PMO jest propozycja Costy i McCrae (2005). Przyjmują oni istnienie 30 aspektów (*facets*), po sześć na każdy czynnik podstawowy. Do ich pomiaru służy Inwentarz Osobowości NEO-PI-R. Test modelu hierarchicznego PMO Costy i McCrae jest zatem testem modelu pomiarowego NEO-PI-R. Cechy podstawowe oraz składające się na nie cechy niższego rzędu zostały wymienione w tabeli 2.

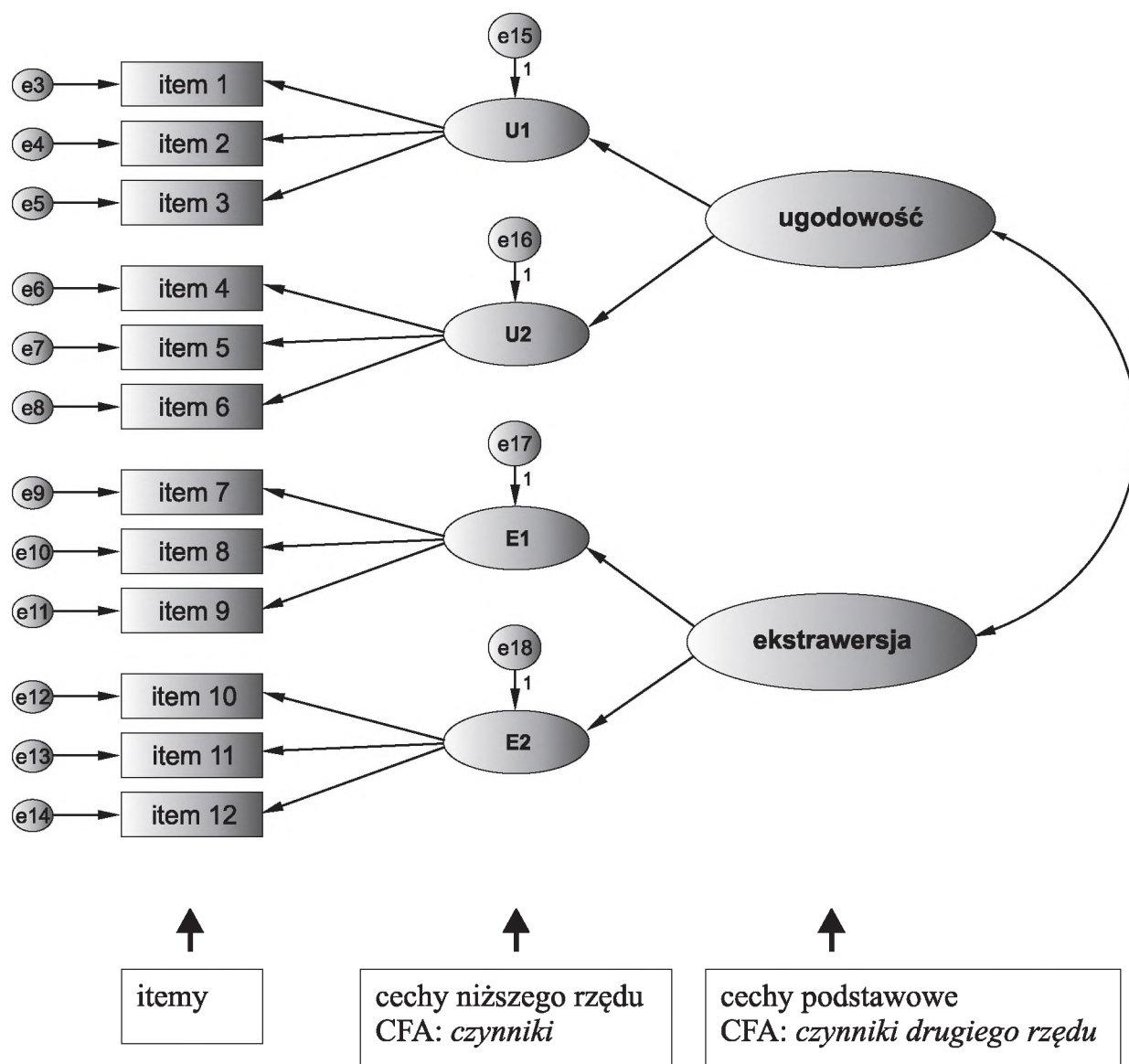
Tabela 2. Aspekty pięciu podstawowych czynników osobowości w modelu PMO Costy i McCrae (2005)

Czynnik	Symbol	Cechy niższego rzędu
Neurotyczność	N1	Lęk (Anxiety)
	N2	Agresywna wrogość (<i>Angry Hostility</i>)
	N3	Depresyjność (<i>Depression</i>)
	N4	Nadmierny samokrytycyzm (<i>Self-Consciousness</i>)
	N5	Impulsywność (<i>Impulsiveness</i>)
	N6	Nadwrażliwość (<i>Vulnerability</i>)
Ekstrawersja	E1	Serdeczność (<i>Warmth</i>)
	E2	Towarzyskość (<i>Gregariousness</i>)
	E3	Asertywność (<i>Assertiveness</i>)
	E4	Aktywność (<i>Activity</i>)
	E5	Poszukiwanie doznań (<i>Excitement-Seeking</i>)
	E6	Emocje pozytywne (<i>Positive Emotion</i>)
Otwartość na doświadczenia	O1	Wyobrażenia (<i>Fantasy</i>)
	O2	Estetyka (<i>Aesthetics</i>)
	O3	Uczucia (<i>Feelings</i>)
	O4	Działania (<i>Actions</i>)
	O5	Idee (<i>Ideas</i>)
	O6	Wartości (<i>Values</i>)
Ugodowość	U1	Zaufanie (<i>Trust</i>)
	U2	Prostolinijność (<i>Straightforwardness</i>)
	U3	Altruizm (<i>Altruism</i>)
	U4	Ustępliwość (<i>Compliance</i>)
	U5	Skromność (<i>Modesty</i>)
	U6	Skłonność do rozczulania się (<i>Tender-Mindedness</i>)
Sumienność	S1	Kompetencje (<i>Competence</i>)
	S2	Skłonność do porządku (<i>Order</i>)
	S3	Obowiązkowość (<i>Dutifulness</i>)
	S4	Dążenie do osiągnięć (<i>Achievement Striving</i>)
	S5	Samodyscyplina (<i>Self-Discipline</i>)
	S6	Rozwaga (<i>Deliberation</i>)

Tłumaczenie nazw aspektów za: Zawadzki i in., 1998; Siuta, 2006.

W tym ujęciu każda z cech podstawowych: Neurotyczność, Ekstrawersja, Otwartość na doświadczenia, Ugodowość i Sumienność stanowi swoiste uśrednienie *swoich* sześciu cech niższego rzędu. Taka struktura byłaby niezwykle elegancka w swojej prostocie, gdyby została potwierdzona empirycznie.

Model hierarchiczny jest modelem możliwym do testowania w konfirmacyjnej analizie czynnikowej drugiego rzędu. W takiej analizie: 1) itemy NEO-PI-R są zmiennymi obserwowalnymi; 2) 30 cech niższego rzędu to zmienne latentne; 3) pięć podstawowych czynników to zmienne latentne – czynniki drugiego rzędu tworzone przez 30 zmiennych latentnych (czynników niższego rzędu). Rysunek 2. przedstawia fragment modelu pomiarowego NEO-PI-R.

Rysunek 2. Fragment modelu pomiarowego hierarchicznego modelu cech osobowości (konfirmacyjna analiza czynnikowa drugiego rzędu)

Na rysunku 2. znajdują się tylko: 1) dwa czynniki podstawowe (w PMO jest ich pięć); 2) każdy z nich tworzony jest przez dwa czynniki niższego rzędu (w PMO każdy czynnik tworzony jest przez sześć czynników niższego rzędu); 3) każdy z czynników niższego rzędu tworzony jest przez trzy itemy (w NEO-PI-R tworzony jest przez osiem itemów).

Badania pokazują, że założenie hierarchiczności struktury cech niezwykle rzadko można uznać za zadowalająco spełnione. Głównym problemem są podwójne ładunki czynnikowe (*cross-loadings*) cech niższego rzędu. Wiele z nich ma bowiem wysokie ładunki w więcej niż jednym (własnym) czynniku podstawowym. Prowadzi to w efekcie do znaczących korelacji niektórych czynników (por. np. De Raad, 1998; DeYong i in., 2007; McCrae, Zonderman, Costa, Bond, Paunonen, 1996; McCrae, Costa, 2005; Siuta, 2006).

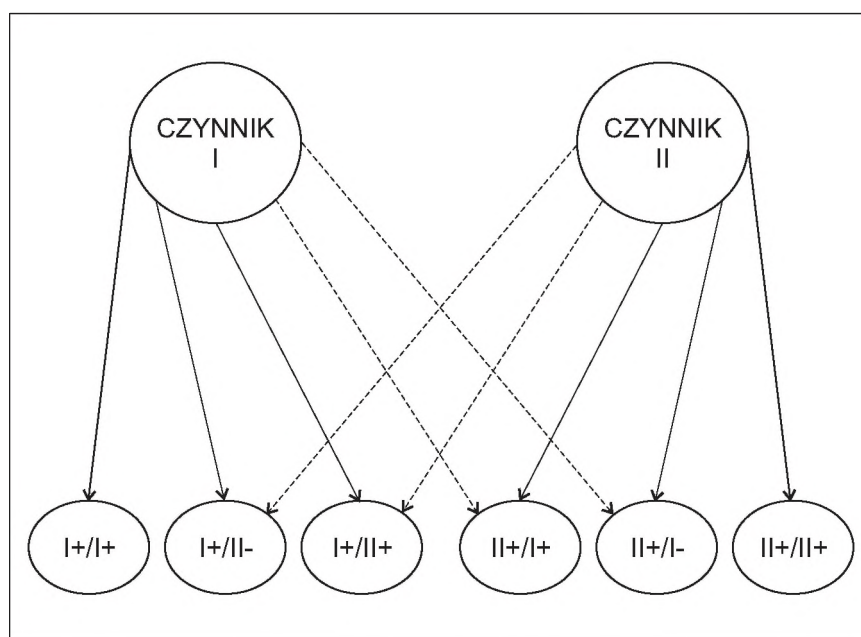
Podwójne ładunki w analizie czynnikowej PMO są problemem, ponieważ są sprzeczne z hierarchiczną strukturą modelu. Inna conceptualizacja cech niższego rzędu w innym modelu ich struktury traktuje jednak podwójne ładunki jako jedną z teoretycznie uzasadnionych reguł precyzyjnie opisujących organizację cech na niższym poziomie struktury osobowości.

3. KOŁOWY MODEL STRUKTURY CECH OSOBOWOŚCI

Podwójne ładunki są traktowane jako zasada kołowej organizacji cech osobowości (por. Wiggins, 1979; Peabody, Goldberg, 1989), oczywiście pod warunkiem że ich układ jest precyzyjnie określony przez model teoretyczny. W Kołowym Modelu Wielkiej Piątki (AB5C) Hofstee, De Raada i Goldberga (1992) cechy niższego rzędu charakteryzowane są jako zależne od dwóch spośród pięciu czynników podstawowych. W zasadzie jednak można by przyjąć, że zależne są one od wszystkich pięciu czynników. Model ten jednak byłby niezwykle skomplikowany, dlatego też Hofstee, de Raad i Goldberg (1992) zaproponowali uproszczony (*abridged*) model zależności cech niższego rzędu tylko od dwóch wymiarów podstawowych. Autorzy nazywają swój model przy pomocy skrótu AB5C, w którym pierwsza litera A – oznacza, że jest to model uproszczony (*abridged*); B5 – oznacza model Wielkiej Piątki (*Big Five*); C – oznacza model kołowy (*circumplex*).

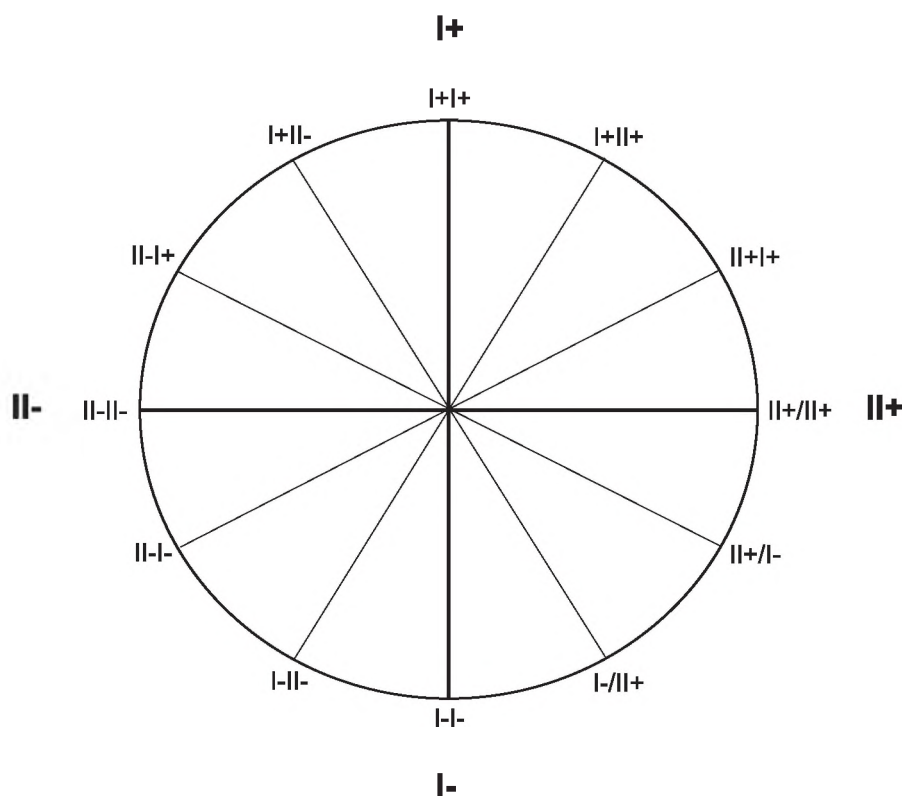
Wierne oryginałowi tłumaczenie nazwy modelu AB5C jest dość kłopotliwe. W polskiej literaturze Strelau (2002b, 2006) na określenie *Abridged Big Five Dimensional Circumplex* używał sformułowania „skrótowa, pięciowymiarowo-kołowa taksonomia osobowości”. Zdecydowaliśmy się jednak ostatecznie posługiwać innym terminem, mniej dosłownym, ale oddającym istotę modelu – Kołowy Model Wielkiej Piątki lub skrótem proponowanym przez autorów – AB5C.

Zależność cech niższego rzędu od dwóch czynników podstawowych została obrazowo przedstawiona na rysunku 3.

Rysunek 3. Schemat kołowego modelu organizacji cech osobowości

Takie ujęcie relacji pomiędzy czynnikami niższego rzędu, a także między czynnikami niższego rzędu a czynnikami podstawowymi, pozwala na wyróżnienie tytułowych kół, z których każde stanowi dwuwymiarową przestrzeń wyznaczoną przez dwa ortogonalne względem siebie czynniki Wielkiej Piątki, jak to zostało przedstawione na rysunku 4.

Rysunek 4. Kołowa organizacja cech niższego rzędu na przykładzie koła konstytuowanego przez czynniki podstawowe: I i II

Model AB5C zakłada więc, że na niższym poziomie organizacji cech zachodzą systematyczne związki zarówno pomiędzy aspektami, jak i między nimi a podstawowymi pięcioma czynnikami. Tym sposobem Hofstee, de Raad i Goldberg (1992) dokonali integracji modelu pięcioczynnikowego oraz modelu kołowego (Wiggins, 1979) cech osobowości.

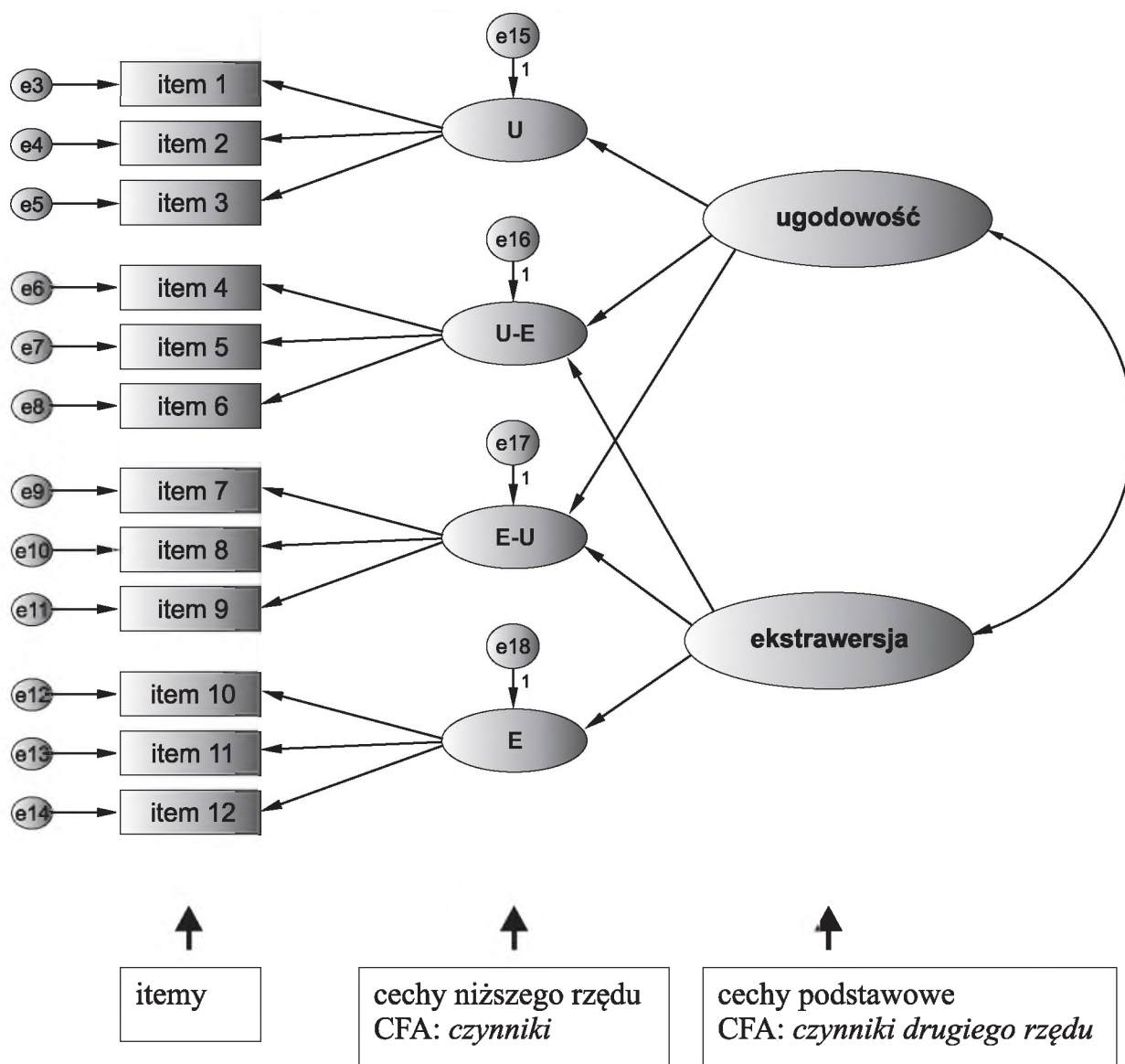
Kołowy Model Wielkiej Piątki wyrasta z tradycji leksykalnej, a główne założenie kołowości struktury cech niższego rzędu jest podstawową różnicą w stosunku do konkurencyjnego hierarchicznego modelu PMO. W modelu AB5C każdy z pięciu podstawowych czynników posiada dziewięć aspektów. Przy czym w każdej dziewiątce aspektów danego czynnika, jeden jest niezależny od innych czynników (jest to tak zwany *aspekt rdzenny*), natomiast pozostałe osiem jest zależnych od dodatniego albo ujemnego bieguna innego czynnika. W sumie więc jest 45 aspektów, w tym pięć *rdzennych* oraz 40 związanych jednocześnie z dwoma czynnikami podstawowymi, tzw. aspektów mieszanych (*blend*). Należy jednak pamiętać, że podane liczebności obowiązują przy założeniu, że aspekty mają charakter cech dwubiegunowych. Aspektów jednobiegunowych byłoby dwukrotnie więcej.

Model AB5C rozpisany jest na 10 kołach, co wyczerpuje liczbę możliwych kombinacji par cech spośród pięciu cech podstawowych. Każdy z dwóch czynników podstawowych w danym kole jest reprezentowany przez:

1) swój aspekt rdzenny (na rysunku 4. są to cechy oznaczone I+I+ vs I-I- oraz II+II+ vs II-II-). Aspekt rdzenny można opisać jako jeden wymiar dwubiegunowy, albo jako dwie cechy jednobiegunowe (na rysunku 4. aspekt I+I+ vs I-I- można opisać jako dwa aspekty: I+I+ oraz I-I-, analogicznie można opisać aspekt II+II+ vs II-II-),

2) dwa aspekty będące wynikiem relacji z owym drugim czynnikiem. Na rysunku 4 są to zatem cechy niższego rzędu: I+II+ vs I-II- (aspekt czynnika I zależny od dodatniego bieguna czynnika II) oraz I+II- vs I-II+ (aspekt czynnika I związany z ujemnym biegunem czynnika II). Analogicznie dla drugiego podstawowego czynnika są to: II+I+ vs II-I- oraz II+I- vs II-I+. Jeśli traktować omawiane cztery cechy niższego rzędu jako wymiary jednobiegunowe, liczba cech niższego rzędu wzrasta dwukrotnie, ponieważ każdy biegun aspektu dwubiegunowego może zostać opisany jako osobna cecha niższego rzędu. Aspekt I+II+ vs I-II- rozpada się na dwa aspekty: I+II+ oraz I-II-. Podobny zabieg można przeprowadzić dla każdego aspektu. Należy dodać, że tradycyjnie w modelu AB5C aspekty traktowano jako cechy jednobiegunowe. Ujmowanie cech osobowości jako dwubiegunowych wymiarów jest z kolei zgodne z tradycją teorii cech w psychologii osobowości (por. np. Cattell, 1957; Eysenck, 1990); takie ujęcie zaproponował także Goldberg, którego wersję modelu AB5C prezentujemy niżej.

Na rysunku 5. został przedstawiony fragment modelu pomiarowego kołowego modelu cech osobowości.

Rysunek 5. Fragment modelu pomiarowego kołowego modelu cech osobowości (konfirmacyjna analiza czynnikowa drugiego rzędu)

W modelu pomiarowym konfirmacyjnej analizy czynnikowej (CFA) aspekty U i E są aspektami rdzennymi. Aspekt U-E jest cechą ugodowości z domieszką ekstrawersji, natomiast aspekt E-U jest cechą ekstrawersji z domieszką ugodowości. Warto zwrócić uwagę na dwie kwestie: 1) podwójne ładunki nie są przypadkowe, ale precyzyjnie określone przez układ teoretycznych zależności; 2) podwójne ładunki zostają wprowadzone na poziomie relacji między czynnikami niższego rzędu a czynnikami drugiego rzędu (czynnikami podstawowymi). Relacje między zmiennymi obserwowalnymi (itemami) a czynnikami pierwszego (niższego) rzędu nie ulegają zmianie.

Przedstawione powyżej założenia są immanentnymi właściwościami modelu. Inaczej rzecz się przedstawia z nazwami poszczególnych aspektów i przypisywanym im w związku z tym znaczeniem psychologicznym. Tu pojawiło się przynajmniej kilka propozycji.

Kołowy Model Wielkiej Piątki nie jest bowiem propozycją nową. Opublikowany został na początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku (Hofstee, i in., 1992). Jego ówczesna weryfikacja wykorzystywała materiał leksykalny (przymiotniki). Inne badania prowadzone na początku lat dziewięćdziesiątych używały modelu w kategoriach swoistych ram interpretacyjnych dla rozbieżności pomiędzy różnymi wersjami modeli pięcioczynnikowych i ich narzędzi pomiarowych (Johnson, 1994a, 1994b; Johnson, Ostendorf, 1993). Przy okazji takich klaryfikujących analiz uzyskiwano empiryczne wsparcie dla samego modelu AB5C. Pojawiały się także empiryczne przesłanki dla nazywania poszczególnych aspektów (por. też De Raad, Hofstee, 1993). Ustalenie nazw aspektów samo w sobie nie stanowiło jednak tam celu badawczego. Z uwagi na to, że w badaniach tych kluczową rolę odgrywał ciągle materiał leksykalny (głównie przymiotniki), funkcję etykiety aspektu pełniły wówczas zwykle przymiotniki o najwyższym ładunku. W konsekwencji znaczenie psychologiczne poszczególnych aspektów zmieniało się u różnych badaczy (por. Backstrom, Larsson, Maddux, 2009).

Ciągle jednak nie istniało narzędzie przeznaczone specjalnie do pomiaru cech zakładanych przez model AB5C. Dopiero pod koniec ubiegłego wieku, wraz z powstaniem International Personality Item Pool (www.ipip.ori.org, Goldberg, 1999, por. Saucier, Goldberg, 2002; polska wersja: www.ipip.edu.pl) powstał taki instrument – Kwestionariusz IPIP-45AB5C (Goldberg, 1999; Goldberg, Johnson, Eber, Hogan, Ashton, Cloninger, Gough, 2006). Narzędzie to w pewnym sensie integruje podejście psycholeksykalne i kwestionariuszowe (psychometryczne) w badaniach nad podstawowymi wymiarami osobowości, a co najważniejsze otwiera nowy rozdział możliwości weryfikacji modelu AB5C (Backstrom, i in. 2009), także w Polsce. Kwestionariusz IPIP-45AB5C został bowiem niedawno adaptowany także do warunków polskich (Strus, Cieciuch, Rowiński, 2011).

W związku z konstrukcją IPIP-45AB5C Goldberg sformułował nazwy dla wszystkich czterdziestu pięciu dwubiegunowych aspektów w modelu nadając im psychologiczne znaczenie. Tym samym stworzył własną wersję Kołowego Modelu Wielkiej Piątki. Na marginesie warto zwrócić uwagę, że jeszcze przed opublikowaniem modelu AB5C Goldberg proponował zarówno hierarchiczną strukturę cech (Goldberg, 1990, 1993), jak i trójwymiarowy, *podwójno-kołowy* model tworzony przez Ekstrawersję, Ugodowość i Sumienność (Peabody, Goldberg, 1989).

4. CECHY OSOBOWOŚCI W GOLDBERGOWSKIM MODELU KOŁOWYM AB5C

W podejściu leksykalnym podstawowym cechom Wielkiej Piątki przypisuje się następujące symbole numeracji rzymskiej:

- I – Ekstrawersja
- II – Ugodowość
- III – Sumienność
- IV – Stabilność emocjonalna
- V – Intelpekt

Jak wspomniano wyżej, w modelu AB5C każdy z pięciu wielkich czynników ma dziewięć dwubiegunowych aspektów: jeden rdzenny i osiem *mieszanych* (*blend*). Tabela 3. przedstawia te aspekty według propozycji Goldberga (1999).

Tabela 3. Aspekty pięciu podstawowych czynników osobowości w Goldberga wersji modelu AB5C

Czynnik	Symbol	Cechy niższego rzędu
CZYNNIK I Ekstrawersja	I+/I+ vs I-/I-	Towarzyskość (<i>Gregariousness</i>)
	I+/II+ vs I-/II-	Przyjacielskość (<i>Friendliness</i>)
	I+/III+ vs I-/III-	Zdecydowanie (<i>Assertiveness</i>)
	I+/IV+ vs I-/IV-	Dobrostan (<i>Poise</i>)
	I+/V+ vs I-/V-	Przywództwo (<i>Leadership</i>)
	I+/II- vs I-/II+	Ekspansywność (<i>Provocativeness</i>)
	I+/III- vs I-/III+	Ekspresyjność (<i>Self-Disclosure</i>)
	I+/IV- vs I-/IV+	Gadatliwość (<i>Talkativeness</i>)
	I+/V- vs I-/V+	Zależność od ludzi (<i>Sociability</i>)
CZYNNIK II Ugodowość	II+/II+ vs II-/II-	Wyrozumiałość (<i>Understanding</i>)
	II+/I+ vs II-/I-	Ciepło (<i>Warmth</i>)
	II+/III+ vs II-/III-	Moralność (<i>Morality</i>)
	II+/IV+ vs II-/IV-	Uprzejmość (<i>Pleasantness</i>)
	II+/V+ vs II-/V-	Empatia (<i>Empathy</i>)
	II+/I- vs II-/I+	Współdziałanie (<i>Cooperation</i>)
	II+/III- vs II-/III+	Współczucie (<i>Sympathy</i>)
	II+/IV- vs II-/IV+	Wrażliwość uczuciowa (<i>Tenderness</i>)
	II+/V- vs II-/V+	Uspołecznienie (<i>Nurturance</i>)
CZYNNIK III Sumienność	III+/III+ vs III-/III-	Sumienność (<i>Conscientiousness</i>)
	III+/I+ vs III-/I-	Efektywność (<i>Efficiency</i>)
	III+/II+ vs III-/II-	Obowiązkowość (<i>Dutifulness</i>)
	III+/IV+ vs III-/IV-	Samodyscyplina (<i>Purposefulness</i>)
	III+/V+ vs III-/V-	Organizacja (<i>Organization</i>)
	III+/I- vs III-/I+	Rozwaga (<i>Cautiousness</i>)
	III+/II- vs III-/II+	Chłodny racjonalizm (<i>Rationality</i>)
	III+/IV- vs III-/IV+	Perfekcjonizm (<i>Perfectionism</i>)
	III+/V- vs III-/V+	Porządek (<i>Orderliness</i>)
CZYNNIK IV Stabilność emocjonalna	IV+/IV+ vs IV-/IV-	Stabilność (<i>Stability</i>)
	IV+/I+ vs IV-/I-	Równowaga (<i>Happiness</i>)
	IV+/II+ vs IV-/II-	Cierpliwość (<i>Calmness</i>)
	IV+/III+ vs IV-/III-	Samokontrola (<i>Moderation</i>)
	IV+/V+ vs IV-/V-	Odporność (<i>Toughness</i>)
	IV+/I- vs IV-/I+	Kontrola impulsów (<i>Impulse Control</i>)
	IV+/II- vs IV-/II+	Obojętność (<i>Imperturbability</i>)
	IV+/III- vs IV-/III+	Rozluźnienie (<i>Cool-Headedness</i>)
	IV+/V- vs IV-/V+	Stołość emocjonalna (<i>Tranquility</i>)
CZYNNIK V Intelekt	V+/V+ vs V-/V-	Intelekt (<i>Intellect</i>)
	V+/I+ vs V-/I-	Pomysłowość (<i>Ingenuity</i>)
	V+/II+ vs V-/II-	Wrażliwość estetyczna (<i>Reflection</i>)
	V+/III+ vs V-/III-	Kompetencja (<i>Competence</i>)
	V+/IV+ vs V-/IV-	Bystrość (<i>Quickness</i>)
	V+/I- vs V-/I+	Refleksyjność (<i>Introspection</i>)
	V+/II- vs V-/II+	Kreatywność (<i>Creativity</i>)
	V+/III- vs V-/III+	Wyobraźnia (<i>Imagination</i>)
	V+/IV- vs V-/IV+	Dociekliwość (<i>Depth</i>)

Symbole aspektów w AB5C tradycyjnie oznaczają przynależność do danego czynnika podstawowego (pierwsza rzymska cyfra) oraz wkład cechy opisywanej określonym biegunem drugiego czynnika podstawowego (druga rzymska cyfra). Dla przykładu: Przyjacielskość (I+/II+ vs I-/II-) to aspekt Ekstrawersji (I) zależny od dodatniego bieguna Ugodowości (II), natomiast Ekspansywność (I+/II- vs I-/II+) jest aspektem Ekstrawersji (I) z domieszką niskiej Ugodowości (II). Samodyscyplina (III+/IV+ vs III-/IV-) oraz Perfekcjonizm (III+/IV- vs III-/IV+) to aspekty Sumienności (III), przy czym pierwszy jest związany ze Stabilnością emocjonalną (IV) a drugi z neurotycznością. Intelpekt (V+/V+ vs V-/V-) to aspekt rdzenny swojego czynnika, na co wskazuje sama nazwa. Pozostałe aspekty rdzenne to Towarzyskość (I+/I+ vs I-/I-), Wyrozumiałość (II+/II+ vs II-/II-), Sumiennosc (III+/III+ vs III-/III-) i Stabilność (IV+/IV+ vs IV-/IV-).

Liczba aspektów każdego z podstawowych wymiarów nie jest umowna, jak w strukturze hierarchicznej, ale wynika wprost z założeń modelu AB5C. Wyrażane etykietami słownymi znaczenia poszczególnych aspektów cech Wielkiej Piątki są teoretycznie uzasadnione.

Jak wspomniano powyżej Goldberg (1999) ujmuje aspekty jako cechy dwubiegunowe, ale każdą z cech niższego rzędu (podobnie zresztą jak każdy z pięciu podstawowych wymiarów) można traktować jako cechę dwubiegunową, lub dwie cechy jednobiegunowe. W pierwszym przypadku opisuje się zwykle jedynie dodatni biegun danej cechy, w drugim zachodzi konieczność opisanie obu biegunów tego wymiaru. Jako przykład takiej możliwości pokazujemy w tabeli 4. naszą propozycję opisu ujemnych biegunów aspektów Stabilności emocjonalnej.

Tabela 4. Aspekty neurotyczności w modelu AB5C – autorska propozycja nazw ujemnych biegunów aspektów Stabilności emocjonalnej (czynnik IV) w Goldberga wersji modelu AB5C

Symbol	Autorska propozycja nazwy ujemnego bieguna	Symbol	Nazwa dodatniego bieguna
IV-/IV-	Nieźrównoważenie	IV+/IV+	Stabilność (<i>Stability</i>)
IV-/I-	Zamartwianie się	IV+/I+	Równowaga (<i>Happiness</i>)
IV-/II-	Agresywna wrogość	IV+/II+	Cierpliwość (<i>Calmness</i>)
IV-/III-	Nieopanowanie	IV+/III+	Samokontrola (<i>Moderation</i>)
IV-/V-	Nadwrażliwość	IV+/V+	Odporność (<i>Toughness</i>)
IV-/I+	Impulsywność	IV+/I-	Kontrola impulsów (<i>Impulse Control</i>)
IV-/II+	Płaczliwość	IV+/II-	Obojętność (<i>Imperturbability</i>)
IV-/III+	Kompulsywność	IV+/III-	Rozluźnienie (<i>Cool-Headedness</i>)
IV-/V+	Zróznicowanie emocjonalne	IV+/V-	Stołość emocjonalna (<i>Tranquility</i>)

W badaniach leksykalnych (Goldberg, 1992), także tych prowadzonych w Polsce (Szarota, 1995), stwierdza się znaczącą nierównowagę w zakresie liczby określeń opisujących pozytywny i negatywny biegun Stabilności emocjonalnej. Dużej liczbie słów opisujących neurotyczność towarzyszy niewielka liczba terminów odnoszących się do stabilności. Stąd też nazwy aspektów odnoszące się do dodatniego bieguna Czynnika IV nie zawsze precyzyjnie odzwierciedlają ich znaczenie. Naj-

wyraźniej widać to w przypadku Obojętności (IV+/II- vs IV-/II+), Rozluźnienia (IV+/III- vs IV-/III+) i Równowagi (IV+/I+ vs IV-/I-).

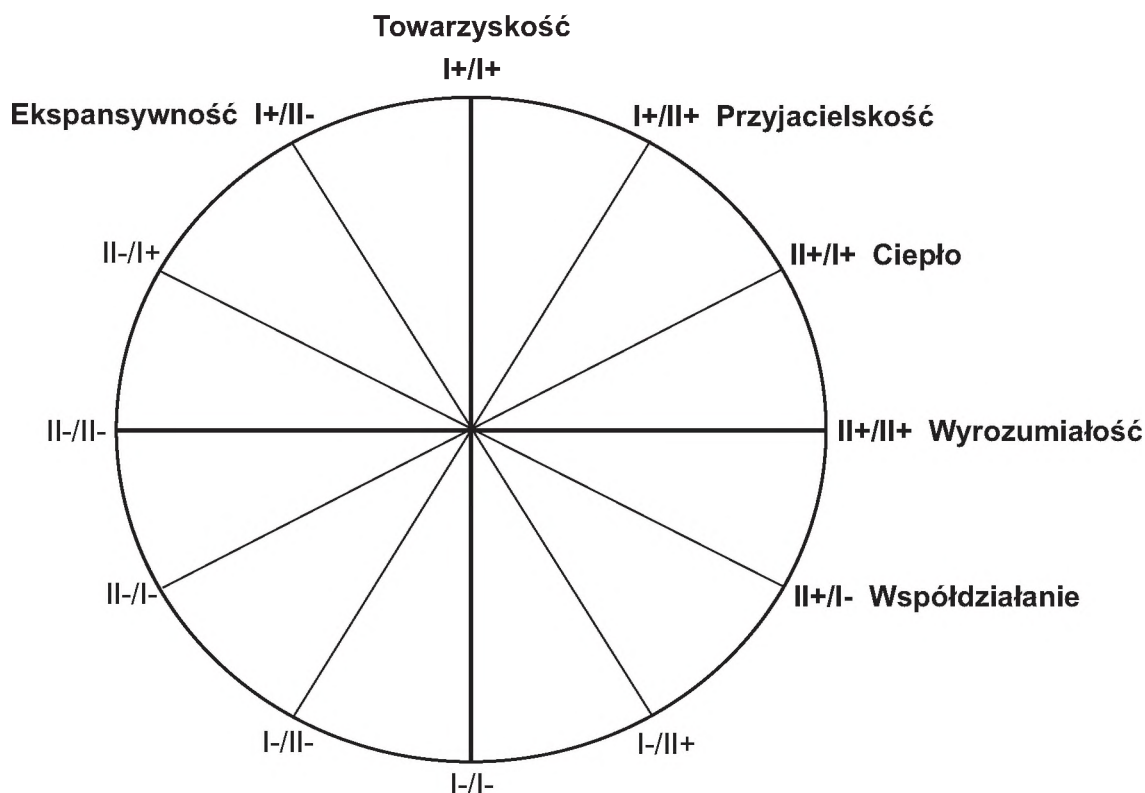
Proponując zarówno tłumaczenia nazw Goldberga, jak i nasze własne nazwy drugiego bieguna wymiarów, dbaliśmy w równym stopniu o precyzję translacji, jak i zasadność teoretyczną. Naszym celem było nadanie takiej etykiety, która by odzwierciedlała znaczenie danej cechy niższego rzędu, wynikające z kołowego układu zależności. Niektóre nasze propozycje mogą w pierwszym czytaniu dziwić. Są one jednak zawsze ugruntowane teoretycznie. Dla przykładu rozważmy przyjętą przez nas nazwę *Równowaga* jako odpowiednika angielskiego rzeczownika *happiness*. W psychologii dość ugruntowany jest pogląd, że emocjonalność pozytywna i emocjonalność negatywna (Watson, Clark, Tellegen, 1988) są niezależnymi od siebie wymiarami osobowości i że ta pierwsza zależy od Ekstrawersji/Introwersji, a ta druga od Neurotyczności/Stabilności emocjonalnej (por. McCrae, Costa, 2005). Równowaga (IV+/I+ vs Zamartwianie się IV-/I-) w modelu AB5C jest aspektem Stabilności emocjonalnej (vs Neurotyczności) i odnosi się do emocjonalności negatywnej. Ponadto w literaturze wskazuje się na błąd w nazewnictwie tego aspektu (DeYoung i in., 2007), a analiza treści itemów skali mierzącej jego nasilenie w Kwestionariuszu IPIP-45AB5C, a także skali sąsiadującego z nim w kole czynników I oraz IV aspektu I+/IV+ (rysunek 8), skłoniła nas do zaproponowania właśnie takiej nazwy.

5. KOŁA CECH OSOBOWOŚCI

Przedstawiona w tabeli 3. struktura aspektów Wielkiej Piątki jest strukturą kołową. Rysunki 6-15 prezentują te aspekty w układzie 10 kół. Każde koło tworzą dwa czynniki. W danym kole czynnik reprezentowany jest przez swój aspekt rdzenny oraz dwa aspekty związane z dodatnim oraz ujemnym biegunem drugiego czynnika. Zatem w każdym kole jest sześć aspektów (dwa rdzenne i cztery mieszane). Na uwagę zasługuje fakt, że poszczególne koła dotyczą odmiennych sfer osobowości człowieka (por. Costa, McCrae, 2000). Poniższa prezentacja uzupełniona będzie o interpretację wskazującą na możliwe powiązania kół modelu AB5C z różnymi sferami funkcjonowania osobowości.

Koło nr 1: Ekstrawersja i Ugodowość

W kole tworzonym przez czynniki I i II, trzy aspekty Ekstrawersji to: Towarzystwość (aspekt rdzenny), Ekspansywność i Przyjacielskość; natomiast trzema aspektami Ugodowości są Wyrozumiałość (rdzenny), Ciepło i Współdziałanie. Omawiane koło pierwsze zostało przedstawione na rysunku 6.

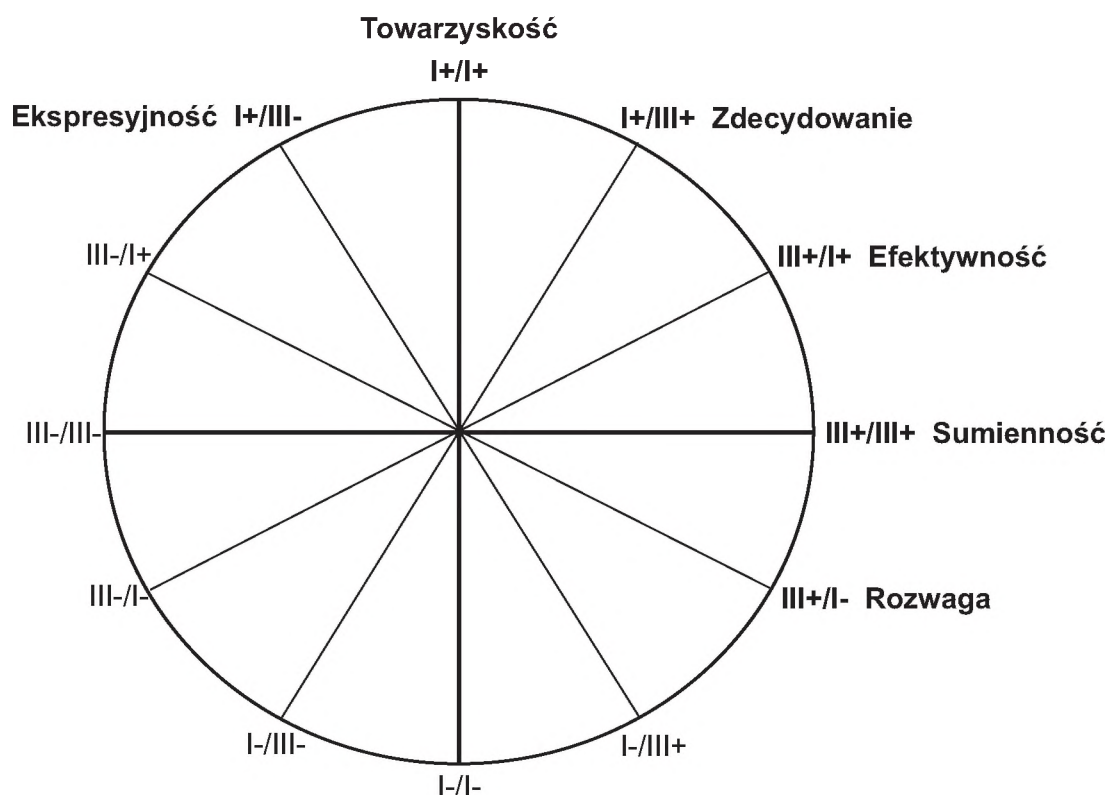

Rysunek 6. Koło cech osobowości utworzone przez czynniki podstawowe:
I (Ekstrawersja) i II (Ugodowość)

Koło to opisuje sferę relacji interpersonalnych (Wiggins, 1979, 1995) czy stylów nawiązywania interakcji z innymi ludźmi (Costa, McCrae, 2000). Stanowi też centralny element najbardziej znanego kołowego modelu cech osobowości – koncepcji cech (zachowań) interpersonalnych Wigginsa. Co prawda Interpersonalne Koło Wigginsa posiada strukturę oktanową, a podstawowymi wymiarami są w nim Dominacja oraz Miłość (ortogonalne osie zrotowane o 45 stopni w stosunku do Ekstrawersji i Ugodowości), to jednak tworzy ono przestrzeń bardzo podobną do koła tworzonego przez czynniki I i II w modelu AB5C (Trapnell, Wiggins, 1990; por. Klinkosz, 2004). Tak więc Ekstrawersja w połączeniu z wysoką Ugodowością przejawia się przyjacielskością, serdecznością, ciepłem interpersonalnym. Z kolei Ekstrawersja łącznie z niską Ugodowością to dominacja, rywalizacja i ekspansywność. Introwersja plus wysoka Ugodowość przejawia się skromnością i gotowością do współpracy, a nawet uległością, zaś introwersja w połączeniu z niską Ugodowością to chłód i skrytość.

Koło nr 2: Ekstrawersja i Sumienność

Na rysunku 7. zostało przedstawione koło tworzone przez czynniki I (Ekstrawersja) i III (Ugodowość).

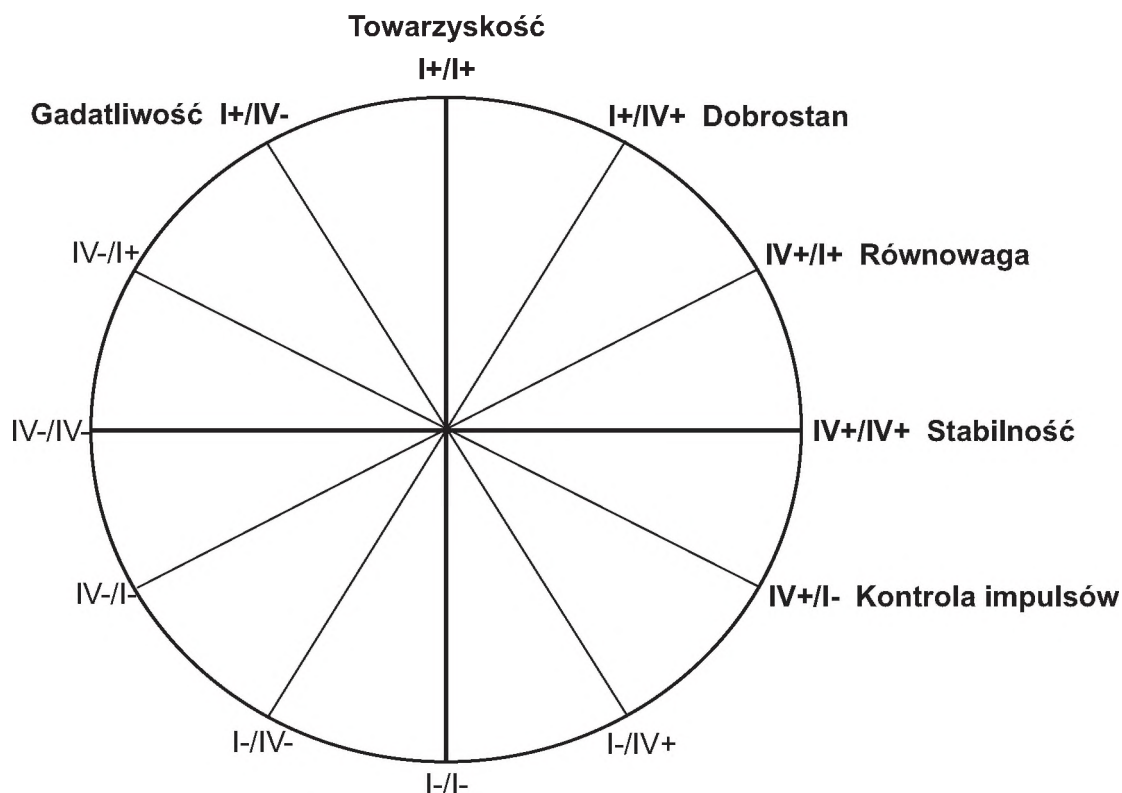

Rysunek 7. Koło cech osobowości utworzone przez czynniki podstawowe:
I (Ekstrawersja) i III (Sumienność)

Związana z łatwością ujawniania informacji o sobie Ekspresyjność (I+/III- vs I-/III+) to aspekt Ekstrawersji z domieszką niskiej Sumienności. Następnie przesuwając się po kole zgodnie z ruchem wskazówek zegara jest Towarzyskość (I+/I+ vs I-/I-) oraz Zdecydowanie (I+/III+ vs I-/III-) – aspekt Ekstrawersji z udziałem wysokiej Sumienności. Z kolei Efektywność (III+/I+ vs III-/I-) to aspekt Sumienności z domieszką wysokiej Ekstrawersji. Dalej znajduje się rdzenny aspekt Sumienności (III+/III+ vs III-/III-) oraz Rozwaga (III+/I- vs III-/I+), czyli aspekt Sumienności z domieszką introwersji. To koło wydaje się najwyraźniej dotyczyć preferowanego stylu działania, czy też aktywności (Costa, McCrae, 2000). Ekstrawersja określa poziom energii, natomiast Sumienność wyznacza poziom organizacji aktywności jednostki (por. Peabody, Goldberg, 1989).

Koło nr 3: Ekstrawersja i Stabilność emocjonalna

Koło trzecie, konstituowane przez Ekstrawersję emocjonalną (I) i Stabilność (IV) zostało przedstawione na rysunku 8.

Rysunek 8. Koło cech osobowości utworzone przez czynniki podstawowe:
I (Ekstrawersja) i IV (Stabilność emocjonalna)

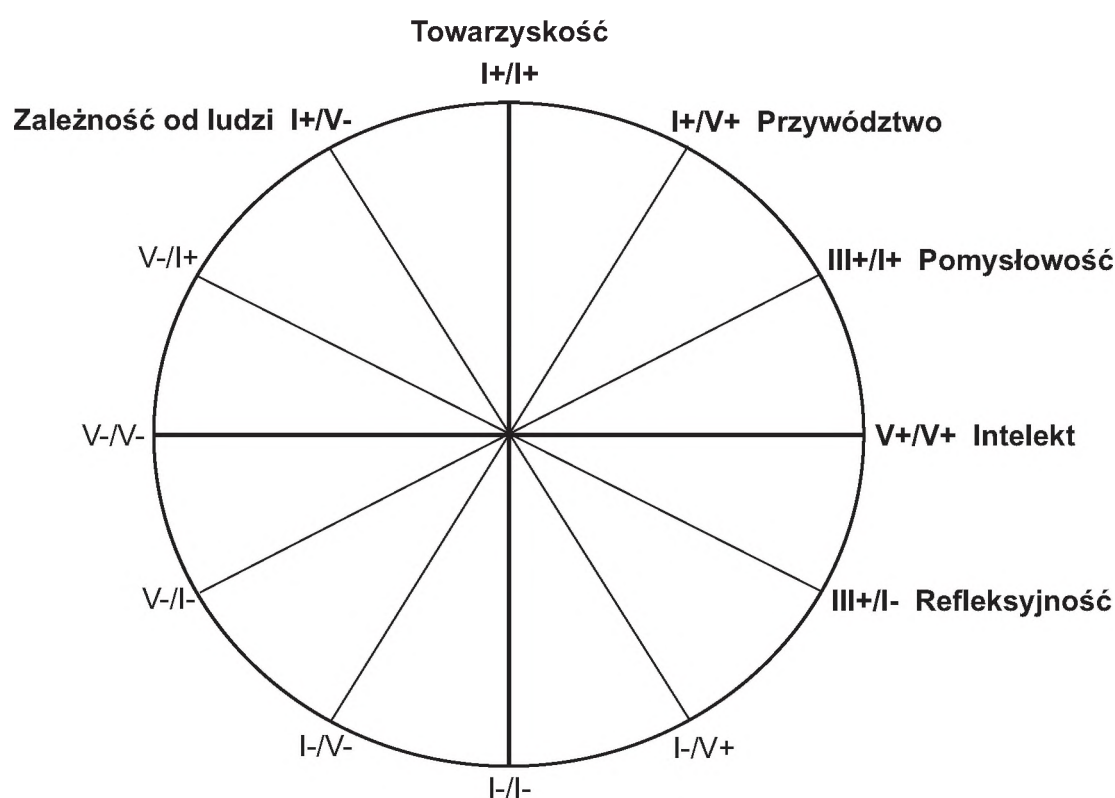
Aspekty obecne w tym kole mogą być uznane za właściwości temperamentalne, samo koło zaś wydaje się najmocniej dotyczyć sfery temperamentu spośród wszystkich kół modelu AB5C. Ekstrawersja i Neurotyczność uznawane są bowiem nierzadko właśnie za te czynniki Wielkiej Piątki, które można uznać za cechy temperamentalne (Eysenck, 1990; Grey, 1987; Hofstee, 1991; Strelau, 2002a, 2002b; Zawadzki, Strelau, 2010; Zawadzki, i in., 1998). Zwykle też przyjmuje się, że są one wymiarami niezależnymi od siebie. Warto odnotować, że Eysenck zestawiając je ze starożytną typologią temperamentu Hipokratesa-Galena zasugerował jednocześnie kołową strukturę cech niższego rzędu (Eysenck, Eysenck, 1985). Ponadto jeśli na ortogonalne względem siebie wymiary Ekstrawersji i Neurotyzmu Eysencka (1990) nałożyć przesunięte względem nich o 30 stopni ortogonalne osie impulsywności i lęku – dwa podstawowe wymiary temperamentu w teorii BIS/BAS (*behawioralny system hamownia* i *behawioralny system aktywacji*) Gray'a (1987, 1999), uzyskamy przestrzeń bardzo bliską kołu I/IV w modelu AB5C. Dodać można, że dyspozycje z omawianego koła szczególnie wyraźnie odnoszą się do funkcjonowania emocjonalnego (emocjonalność negatywna i pozytywna, Watson, i in., 1988; por. Costa, McCrae, 2000; Russell, 1980; Yik, 2010; Yik, Russell, Barrett, 1999). Wszystko to staje się jednak wyraźne dopiero po uwzględnieniu ujemnych biegunów aspektów koła I/IV (patrz tabela 4.).

Jak zaprezentowano w tabeli 4 ujemny biegun aspektu IV+/I+ vs IV-/I- (Równowaga) nazwaliśmy Zamartwianiem się (inna możliwość to po prostu Niepokój), natomiast w przypadku aspektu IV+/I- vs IV-/I+ (Kontrola impulsów) ujemny bie-

gun nazwaliśmy Impulsywnością. Z kolei na podstawie przesłanek teoretycznych oraz analizy treści itemów odpowiednich skal Kwestionariusza IPIP-45AB5C sądzimy, że ujemny biegun aspektu I+/IV+ vs I-/IV- (Dobrostan), można byłoby nazwać Nieśmiałością, natomiast ujemny biegun aspektu I+/IV- vs I-/IV+ (Gadatliwość) – Stonowaniem.

Koło nr 4: Ekstrawersja i Intelpekt

Ostatnie koło z udziałem czynnika I (Ekstrawersji), to kombinacja Ekstrawersji i Intelpektu. Koło zostało przedstawione na rysunku 9.

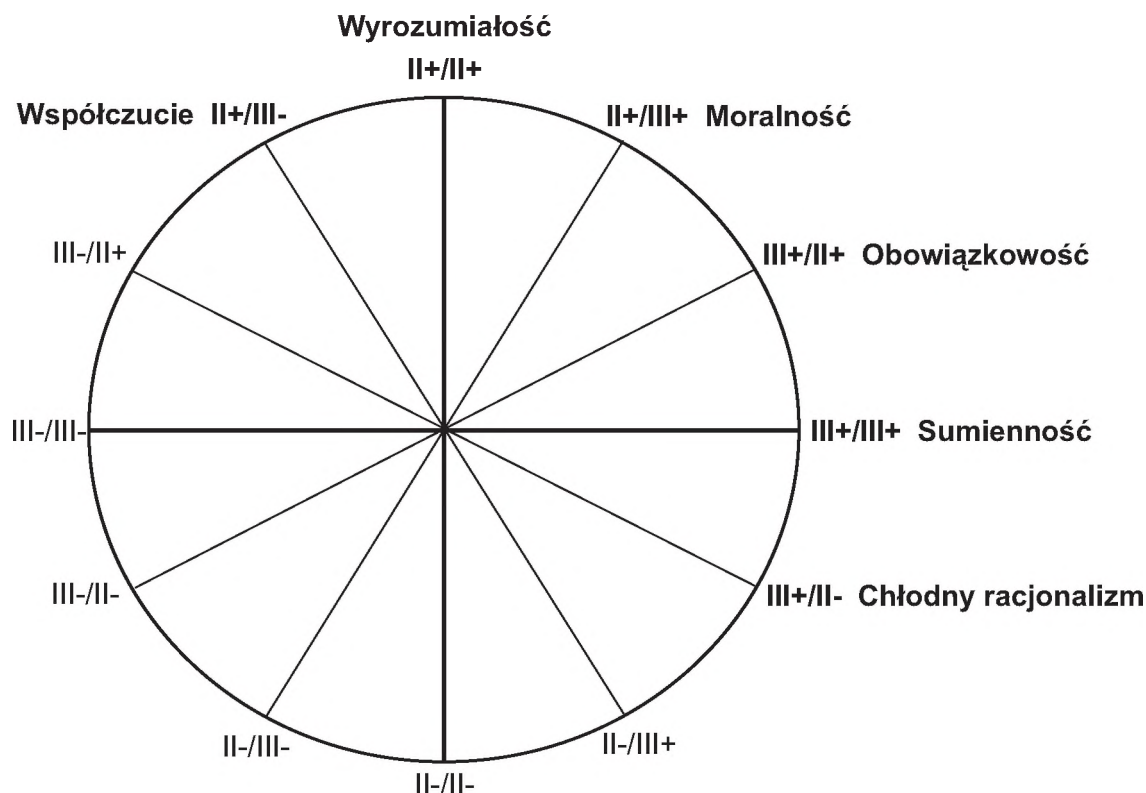

Rysunek 9. Koło cech osobowości utworzone przez czynniki podstawowe: I (Ekstrawersja) i V (Intelekt)

W zależności od poziomu Intelpektu, Ekstrawersja przyjmuje postać Zależności od ludzi (I+/V- vs I-/V+) albo Skłonności przywódczych (I+/V+ vs I-/V-). Z kolei intelekt ekstrawertywny przejawia się w Pomysłowości (V+/I+ vs V-/I-), zaś introvertywny w Refleksyjności (V+/I- vs V-/I+), czy skłonności do introspekcji. Koło I/V odnosi się więc do sposobów poznawczego funkcjonowania wśród ludzi lub też stylów zainteresowań (por. Costa, McCrae, 2000).

Koło nr 5: Ugodość i Sumienność

Kolejne koło to przestrzeń wyznaczona wymiarami Ugodości (II) i Sumienności (III). Zostało ono przedstawione na rysunku 10.

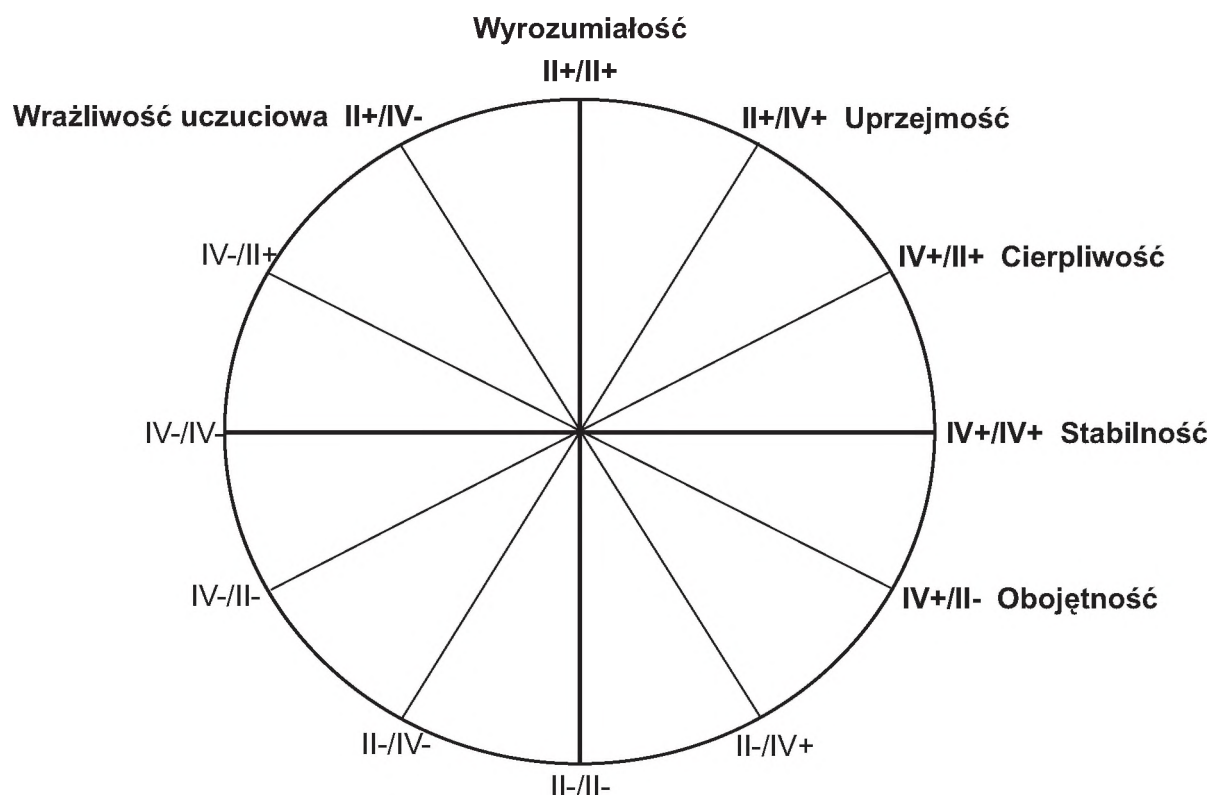
Rysunek 10. Koło cech osobowości utworzone przez czynniki podstawowe:
II (Ugodowość) i III (Sumienność)

Jak widać Moralność (II+/III+ vs II-/III-) to aspekt Ugodowości z domieszką wysokiej Sumienności, z kolei Obowiązkowość (III+/II+ vs III-/II-) to aspekt Sumienności z domieszką wysokiej Ugodowości. Kołowa struktura przewiduje oczywiście wysoką dodatnią korelację pomiędzy oboma aspektami. Tak samo wysoki, ale ujemny związek występuje w modelu pomiędzy Współczuciem (II+/III- vs II-/III+) a Chłodnym racjonalizmem (III+/II- vs III-/II+). Aspekty rdzenne Wyrozumiałość (II+/II+ vs II-/II-) oraz Sumienność (III+/III+ vs III-/III-) są w modelu niezwiązane ze sobą.

Koło II/III wydaje się odnosić do dziedziny moralności; stosunku do norm społecznych i zachowań altruistycznych z jednej strony, poprzez obojętny pragmatyzm, aż po tendencje antyspołeczne z drugiej. Można też tę domenę nazwać stylami charakteru (Costa, McCrae, 2000; por. Peabody, Goldberg, 1989).

Koło nr 6: Ugodowość i Stabilność emocjonalna

Koło konstytuowane przez czynniki II (Ugodowość) i IV (Stabilność emocjonalna) zostało przedstawione na rysunku 11.

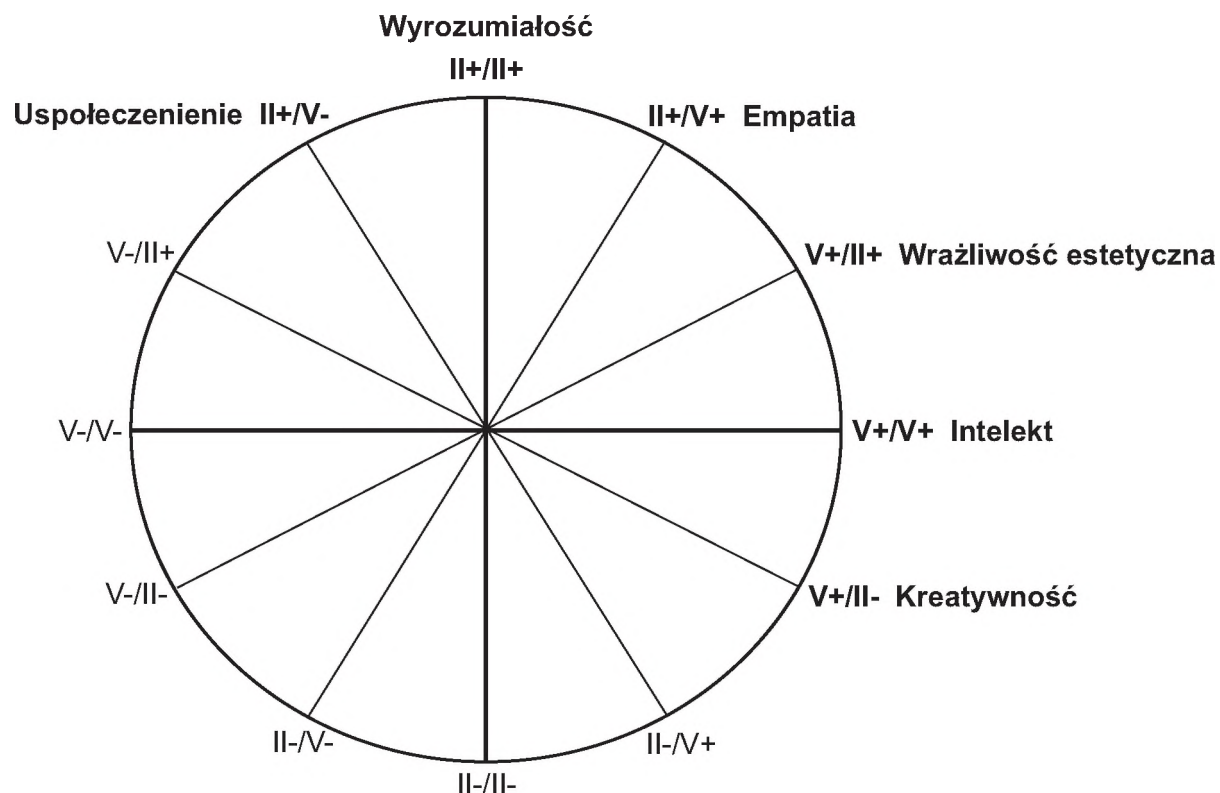

Rysunek 11. Koło cech osobowości utworzone przez czynniki podstawowe:
II (Ugodowość) i IV (Stabilność emocjonalna)

Opisuje ono emocjonalną wrażliwość na innych ludzi, zaufanie do nich i kontrolę gniewu. W interakcji Ugodowości i Stabilności emocjonalnej (neurotyczności) ujawniają się takie cechy niższego rzędu, jak Wrażliwość uczuciowa (II+/IV- vs II-/IV+) albo Obojętność (IV+/II- vs IV-/II+), Uprzejmość (II+/IV+ vs II-/IV-) oraz Cierpliwość versus agresywna wrogość (IV+/II+ vs IV-/II-).

Koło nr 7: Ugodowość i Intelpekt

Na rysunku 12. przedstawione zostało koło tworzone przez czynniki II (Ugodowość) i V (Intelpekt).

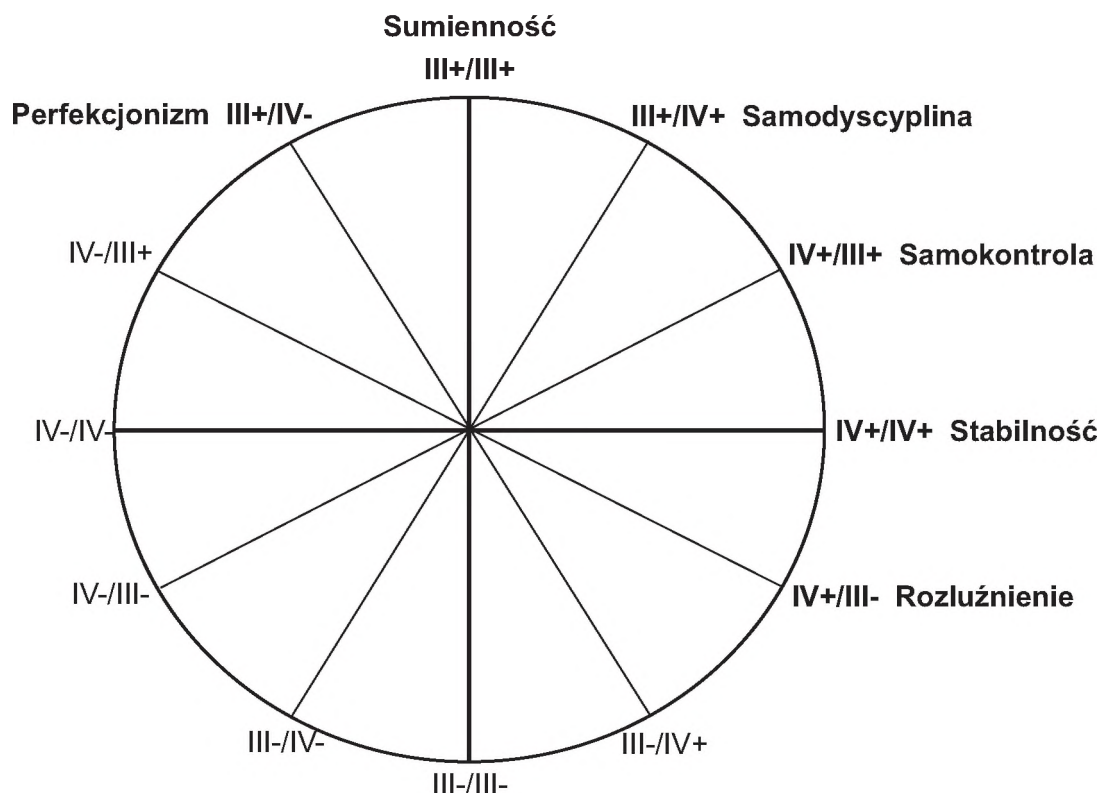

Rysunek 12. Koło cech osobowości utworzone przez czynniki podstawowe:
II (Ugodowość) i V (Intelekt)

Koło to odnosi się do sfery przekonań i postaw, orientacji światopoglądowych, czy ogólnych ustosunkowań w zakresie wartości. Otwartość na piękno oraz na potrzeby i racje innych vs zamknięcie w świecie własnych przekonań i interesów; krytyczna oryginalność i niezależność vs. silne uspołecznienie i konwencjonalność – takie główne orientacje uzyskujemy w interakcji Ugodowości oraz Intelaktu.

Koło nr 8: Sumienność i Stabilność emocjonalna

Kombinacja Sumienności (III) oraz Stabilności emocjonalnej (IV) tworzy koło przedstawione na rysunku 13.

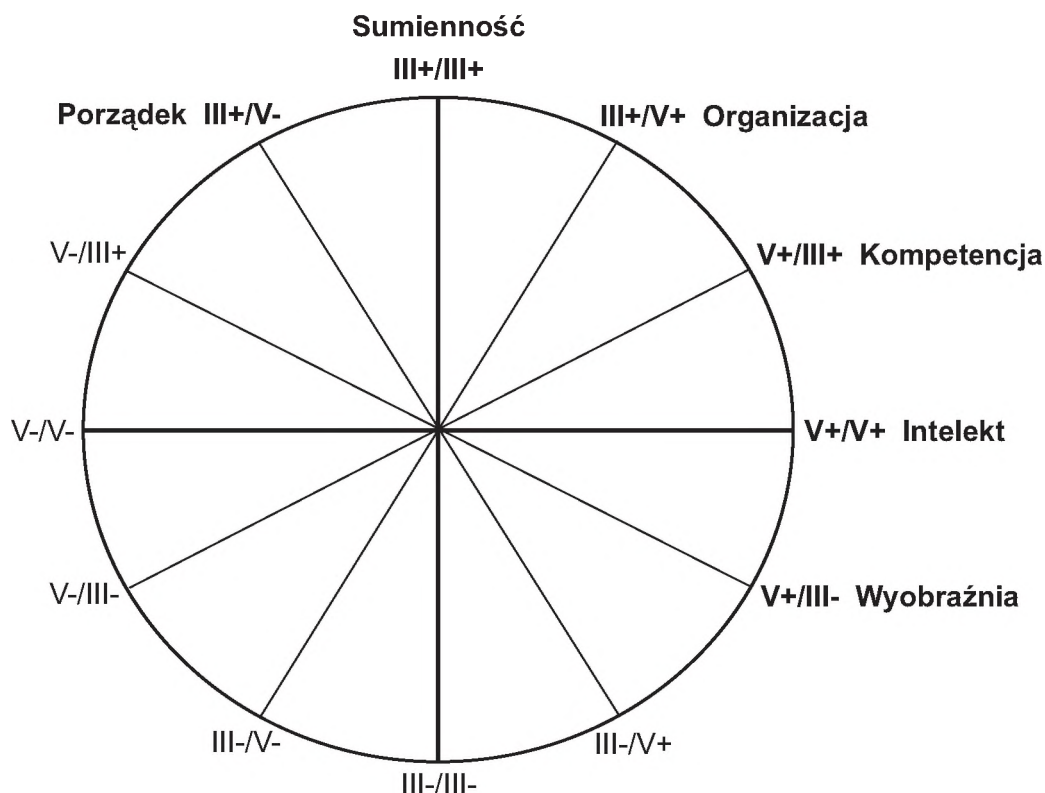

Rysunek 13. Koło cech osobowości utworzone przez czynniki podstawowe:
III (Sumienność) i IV (Stabilność emocjonalna)

Koło to opisuje samokontrolę – jej poziom i różne aspekty. Z jednej strony panowanie na sobą, swoimi emocjami i zachowaniem (IV+/III+ vs IV-/III-), tolerancja na frustrację, wytrwałość w dążeniu do celu i umiejętności automotywacyjne (III+/IV+ vs III-/IV-), a nawet skłonności do zachowań obsesyjno-kompulsywnych (ujemny biegun aspektu IV+/III- vs IV-/III+). Oczywiście na przeciwległych biegunach tych charakterystyk osobowościowych leżą nieopanowanie, deficyt kontroli nad własnymi emocjami i pragnieniami, roztargnienie, albo też Rozluźnienie (IV+/III- vs IV-/III+), zrelaksowanie i pobłażliwość wobec siebie.

Koło nr 9: Sumienność i Intelpekt

Na rysunku 14. zostało przedstawione koło tworzone przez czynnik III (Sumienność) oraz V (Intelpekt).

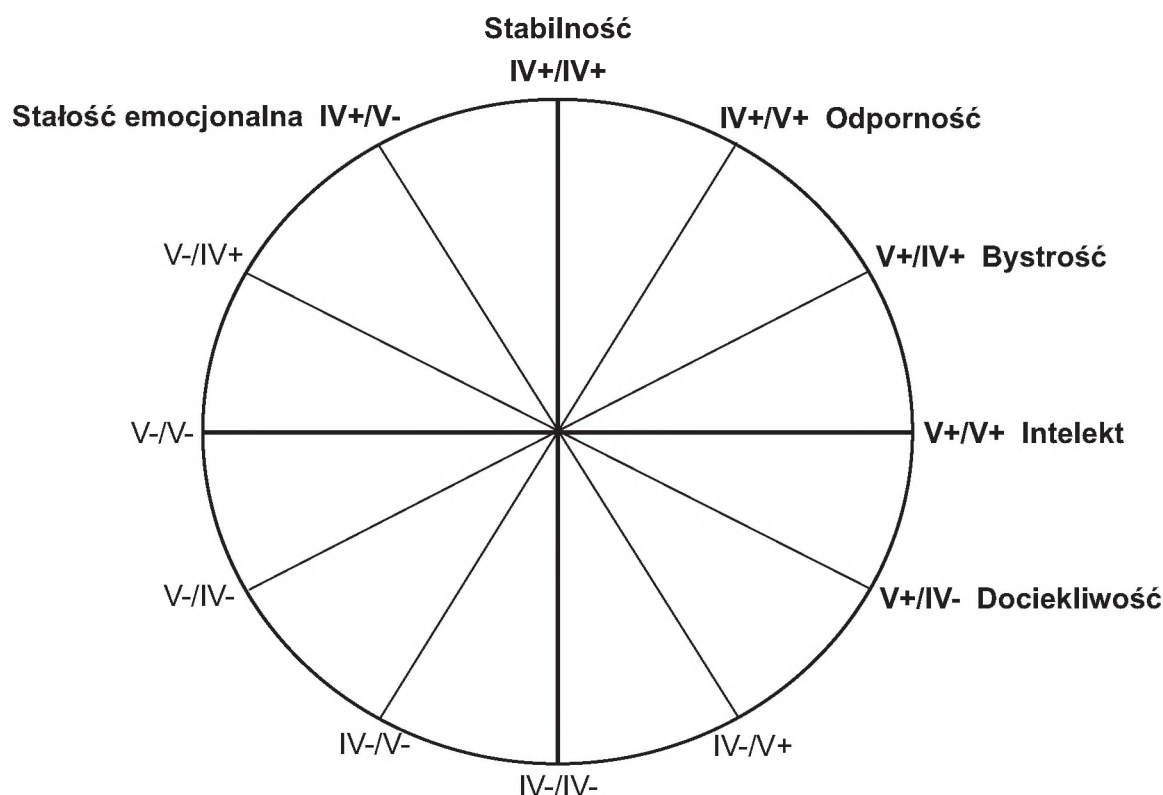

Rysunek 14. Koło cech osobowości utworzone przez czynniki podstawowe:
III (Sumienność) i V (Intelpekt)

Interakcja Sumienności (III) z Intelpektem (V) wydaje się obejmować nastawienie do wykonywanych zadań i przyswajania nowej wiedzy i umiejętności (por. Costa, McCrae, 2000). Wyobraźnia (III-/V+ vs III+/V-) to aspekt Intelpektu z udziałem niskiej Sumienności, Porządek (III+/V- vs III-/V+) to cecha będąca rezultatem odwrotnej konfiguracji. Z kolei połączenie wysokiej Sumienności z otwartością intelektualną przejawia się takim blisko związanymi aspektami jak Organizacja (III+/V+ vs III-/V-) oraz Kompetencja (V+/III+ vs V-/III-).

Koło nr 10: Stabilność emocjonalna i Intelpekt

Na rysunku 15. przedstawione zostało ostatnie dziesiąte koło konstytuowane przez czynniki IV (Stabilność emocjonalna) i V (Intelpekt).

Rysunek 15. Koło cech osobowości utworzone przez czynniki podstawowe: IV (Stabilność emocjonalna) i V (Intelekt)

Koło to opisuje sposoby funkcjonowania w warunkach przeciążenia stymulacyjnego i informacyjnego. Z kombinacji czynników Stabilności emocjonalnej (IV) oraz Intelaktu (V) wyłaniają się takie właściwości, jak np. efektywność funkcjonowania poznawczego pomimo obciążających warunków (V+/IV+ vs V-/IV- Bystrość), skuteczność radzenia sobie ze stresem (IV+/V+ vs IV-/V- Odporność). Ale koło IV/V dotyczy nie tylko funkcjonowania w warunkach stresu i stylów obronnych (Costa, McCrae, 2000), ale także swoistej wnikliwości poznawczej (V+/IV- vs V-/IV+) oraz bogactwa przeżyć emocjonalnych (ujemny biegun IV+/V- vs IV-/V+).

6. KOŁA AB5C JAKO TABLICA MENDELEJEWA W PSYCHOLOGII OSOBOWOŚCI

Hofstee, de Raad i Goldberg (1992) sugerowali, że model AB5C można byłoby potraktować w kategoriach układu okresowego pierwiastków w psychologii osobowości. Metafora ta wydaje się interesująca, jeśli weźmiemy pod uwagę zakładany w ramach AB5C układ poszczególnych kół ujmujących różne sfery osobowości człowieka. Należy podkreślić, że w powyższych interpretacjach znaczenia poszczególnych kół odwoływano się między innymi do propozycji Costy i McCrae (2000, zob. Jankowski, Oleś, Bąk, Oleś, 2009; Klinkosz, Sękowski, 2009), którzy także przedstawili dziesięć schematów par podstawowych czynników osobowości, jako określające różne obszary (a w ich ramach style) funkcjonowania. Wykresy te nie zawierały jednak aspektów i przeznaczone są jedynie do pomocy w interpretacji wyników w diagnozie indywidualnej, bowiem idea wzajemnych relacji między

podstawowymi czynnikami oraz pomiędzy ich aspektami jest sprzeczna z hierarchicznym modelem organizacji cech osobowości.

Propozycja dziesięciu kół obejmujących odrębne dziedziny przejawiania się osobowości stwarza również możliwości integracji wielu, bardziej szczegółowych koncepcji osobowości i temperamentu w jeden model podstawowych wymiarów osobowości człowieka. Do najbardziej oczywistych przykładów należą wspomniane wyżej koncepcja interpersonalnego koła Wigginsa oraz Eysencka koncepcja Neurotyzmu i Ekstrawersji wraz z teorią BIS/BAS Gray'a. Z drugiej strony w modelu AB5C są i takie koła, których zakres treściowy nie był dotąd centralnym obiektem zainteresowania żadnej teorii czy koncepcji, i które można traktować jako ciekawe obszary badań nad osobowością.

Kołowy Model Wielkiej Piątki jest interesującą kontrpropozycją ujęcia struktury cech osobowości w stosunku do Pięcioczynnikowego Modelu Osobowości. O przewadze modelu AB5C musi rozstrzygnąć jednak test empiryczny, zarówno trafności strukturalnej, jak i zewnętrznej (np. wyjaśnianie konkretnych zachowań, por. Grucza, Goldberg, 2007). Propozycja Goldberga (wersja modelu AB5C wraz z operacjonalizującym ją narzędziem) jest ważnym krokiem z punktu widzenia empirycznej weryfikacji modelu. Dotychczasowe badania przeprowadzone przy użyciu IPIP-45AB5C są bardzo obiecujące (Backstrom, i in., 2009; Strus, i in., 2011), choć wskazują także na potrzebę modyfikacji znaczenia niektórych aspektów wyróżnionych w Goldberga wersji modelu AB5C.

BIBLIOGRAFIA

- Ashton, M.C., Lee, K. (2007). Empirical, theoretical, and practical advantages of the HEXACO model of personality structure. *Personality and Social Psychology Review*, 11, 150-166.
- Backstrom, M., Larsson, M.R., Maddux, R.E. (2009). A structural validation of an inventory based on the Abridged Five Factor Circumplex Model (AB5C). *Journal of Personality Assessment*, 91 (5), 462-472.
- Barbaranelli, C., Caprara, G.V. (2002). Studies of the Big Five Questionnaire. W: B. De Raad, M. Perugini (red.). *Big Five Assessment* (s. 109-128). Seattle – Toronto – Bern – Gottingen: Hogrefe and Huber Publishers.
- Bollen, K., Lennox, R. (1991). Conventional wisdom on measurement: a structural equation perspective. *Psychological Bulletin*, 110(2), 305-314.
- Borsboom, D. (2006). The attack of the psychometricians. *Psychometrika*, 71(3), 425-440.
- Cattell, R.B. (1957). *Personality and Motivation, Structure and Measurement*. New York: World Books Comp.
- Costa, P. McCrae, R., (1992a). Four ways Five Factors are Basic. *Personality and Individual Differences*, 13, 653-665.
- Costa, P. McCrae, R., (1992b). Replay to Eysenck. *Personality and Individual Differences*, 13, 861-865.
- Costa, P.T., McCrae, R.R. (2000). *Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R). Interpretative Report*. Lutz, FL: Psychological Assessment Resources, Inc.

- De Raad, B. (1998). Five big, big five issues: Rationale, content, structure, status and crosscultural assessment. *European Psychologist*, 3, 113-124.
- De Raad, B., Hofstee, W.K.B. (1993). A circumplex approach to the five factor model: A facet structure of trait adjectives supplemented by trait verbs. *Personality and Individual Differences*, 15, 493-505.
- De Raad, B., Perugini, M. (2002). Big Five factor assessment: Introduction. W: B. De Raad, M. Perugini (red.). *Big Five Assessment* (s. 1-26). Seattle – Toronto – Bern – Gottingen: Hogrefe and Huber Publishers.
- DeYoung, C.G. (2006). Higher-order factors of the Big Five in a multiinformant sample. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91, 1138-1151.
- DeYong, C.G., Quilty, L.C., Peterson, J.B. (2007). Between facets and domains: 10 aspects of the Big Five. *Journal of Personality and Social Psychology*, 93(5), 880-896.
- Digman, J. (1990). Personality structure: emergence of the five-factor model. *Annual Review of Psychology*, 41, 417-440.
- Digman, J.M. (1997). Higher-order factor of the Big Five. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 1246-1256.
- Eysenck, H.J. (1991). Dimensions of Personality: 16, 5 or 3? – Criteria for a taxonomic paradigm. *Personality and Individual Differences*, 12, 773-790.
- Eysenck, H.J. (1992). Four ways Five Factors are not Basic. *Personality and Individual Differences*, 13, 667-673.
- Eysenck, H.J. (1990). Biological Dimensions of Personality. W: L.A. Pervin (red.). *Handbook of Personality: Theory and research* (s. 244-276). New York/London: Guilford Press.
- Eysenck, H.J., Eysenck, M.W. (1985). *Personality and Individual Differences. A Natural Science Approach*. New York: Plenum Press.
- Goldberg, L.R. (1981) Language and individual differences: The search for universals in personality lexicons. W: L. Wheeler (red.). *Review of personality and social psychology* (T. 2, s. 141-165). Beverly Hills, CA: Sage.
- Goldberg, L.R. (1990). An alternative “description of personality”. The Big Five factor structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 1216-1229.
- Goldberg, L.R. (1992). The development of markers of Big Five factor structure. *Psychological Assessment*, 4, 26-42.
- Goldberg, L. R. (1993). The structure of phenotypic personality traits. *American Psychologist*, 48, 26-34.
- Goldberg, L.R. (1999). A Broad-Bandwidth, Public-Domain, Personality Inventory Measuring the Lower-Level Facets of Several Five-Factor Models. In I. Mervielde, I. Deary, F. De Fruyt, & F. Ostendorf (red.), *Personality Psychology in Europe, Vol. 7* (s. 7-28). Tilburg, The Netherlands: Tilburg University Press.
- Goldberg, L.R., Johnson, J.A., Eber, H.W., Hogan, R., Ashton, M.C., Cloninger, C.R., Gough, H.G. (2006). The international personality item pool and the future of public-domain personality measures. *Journal of Research in Personality*, 40, 84-96.
- Gray, J.A. (1987). Perspective on anxiety and impulsivity: A commentary. *Journal of Research in Personality*, 21, 493-509.

- Gray, J.A. (1999). Wymiary osobowości a systemy emocjonalne. W: P. Ekman i R.J. Davidson (red.). *Natura emocji* (s. 276-279). Gdańsk: GWP.
- Grucza, R.A., Goldberg, L.R. (2007). The comparative validity of 11 modern personality inventories: Predictions of behavioral acts, informant reports, and clinical indicators. *Journal of Personality Assessment*, 89(2), 167-187.
- Hofstee, W. K. B. (1991). The Concepts of Personality and Temperament. W: J. Strelau, A. Angleitner (red.). *Explorations in Temperament: International Perspective on Theory and Measurement* (s. 177-188). New York: Plenum Press.
- Hofstee, W.K.B., de Raad, B., Goldberg, L.R. (1992). Integration of the Big Five and Circumplex to Trait Structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63(1), 146-163.
- Jankowski, T., Oleś, M., Bąk, W., Oleś, P. (2009). Przydatność inwentarza NEO-PI-R w diagnozie indywidualnej. W: J. Siuta (red.). *Diagnoza osobowości. Inwentarz NEO-PI-R w teorii i praktyce* (s. 113-154). Warszawa: PTP PTP.
- Jarmuż, S. (1994). Metodologiczne problem związane z weryfikacją modelu „Wielkiej Piątki”. *Przegląd Psychologiczny*, 37, 195-203.
- John, O.P. (1990). The “Big Five” factor taxonomy: Dimension of personality in the natural language and in questionnaires. W: L. A. Pervin (red.). *Handbook of Personality theory and research*. New York: Guilford Press.
- John, O.P., Srivastava, S. (1999). The Big Five trait taxonomy: History, Measurement,, and theoretical perspectives. W: L.A. Pervin, O.P. John (red.). *Handbook of Personality: Theory and Research* (s. 102-138). New York: Guilford Press.
- Johnson, J.A. (1994a). Clarification of Factor Five with the help of the AB5C Model. *European Journal of Personality*, 8, 311-334.
- Johnson, J.A. (1994b). Multimethod replication of the ABSC model of personality traits. *Personality Psychology in Europe* 5, 42-49.
- Johnson, A.J., Ostendorf, F. (1993). Clarification of the five-factor model with the abridged big five dimensional circumplex. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65, 563-576.
- Klinkosz, W. (2004). Interpersonalne Skale Przymiotnikowe (IAS-R). Polskie tłumaczenie kwestionariusza Jerrego S. Wigginsa. *Przegląd Psychologiczny*, 47, 379-393.
- Klinkosz, W., Sękowski, A. (2009). Inwentarz NEO-4 i Ustrukturalizowany Wywiad dla Pięcioczynnikowej Teorii Osobowości w poradnictwie zawodowym i praktyce klinicznej. W: J. Siuta (red.). *Diagnoza osobowości. Inwentarz NEO-PI-R w teorii i praktyce* (s. 155-174). Warszawa: PTP PTP.
- McCrae, R. (2009). The Physics and Chemistry of Personality. *Theory Psychology*, 19(5), 670-687.
- McCrae, R., Costa, P. (2005). *Osobowość człowieka dorosłego*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- McCrae, R., Zonderman, A., Costa, P., Bond, M., Paunonen, S. (1996). Evaluating replicability of factors in the Revised NEO Personality Inventory: Confirmatory factor analysis versus Procrustes rotation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(3), 552-566

- Musek, J. (2007). A general factor of personality: Evidence of the Big One in the five-factor model. *Journal of Research in Personality*, 41, 1213-1233.
- Oleś, P. (2000). Kontrowersje wokół „Wielkiej Piątki”. *Czasopismo Psychologiczne*, 6, 7-18.
- Peabody, D., Goldberg, L.R. (1989). Some determinants of factor structures from personality-trait descriptors. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 552-567.
- Rushton, J.P., Bons, T.A., Hur, Y.M. (2008). The genetics and evolution of general factor of personality. *Journal of Research in Personality*, 42, 1173-1185.
- Rushton, J.P., Irving, P. (2009). The general factor of personality in 16 sets of the Big Five, the Guilford-Zimmerman Temperament Survey, the California Psychological Inventory, and the Temperament and Character Inventory. *Personality and Individual Differences*, 47, 437-442.
- Russell, J.A. (1980). A circumplex model of affect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39, 1161-1178.
- Saucier, G., Goldberg, L.R. (2002). Assessing the Big Five: Application of 10 psychometric criteria to the development of marker scales (s. 29-58). W: B. De Raad, M. Perugini (red.). *Big Five Assessment*. Seattle – Toronto – Bern – Gottingen: Hogrefe and Huber Publishers.
- Siuta, J. (2006). *Inwentarz Osobowości NEO-PI-R Paula T. Costy Jr i Roberta R. McCrae. Adaptacja polska. Podręcznik*. Warszawa: PTP PTP.
- Siuta, J. (red.) (2009). *Diagnoza osobowości. Inwentarz NEO-PI-R w teorii i praktyce*. Warszawa: PTP PTP.
- Siuta, J., Beauvale, A. (2008). Wielka Piątka – problem głównie stare. *Roczniki Psychologiczne*, 11, 161-163.
- Strelau, J. (2002a). *Psychologia temperamentu*. Warszawa: WN PWN.
- Strelau, J. (2002b). *Psychologia różnic indywidualnych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Strelau, J. (2006). Osobowość jako zespół cech. W: J. Strelau (red.). *Psychologia. Podręcznik akademicki* (t.2, s. 525-560). Gdańsk: GWP.
- Strus, W., Ciecuch, J., Rowiński, T. (2011). Polish version of the IPIP scales for measuring Abridged Big Five Dimensional Circumplex (AB5C). Plakat na 11th European Conference on Psychological Assessment, Ryga, Łotwa, 30 VIII – 03 IX 2011.
- Szarota, P. (1995). Polska Lista Przymiotnikowa (PLP): narzędzie do diagnozy pięciu wielkich czynników osobowości. *Studia Psychologiczne*, 33, 227-255.
- Szarota, P. (2008). Wielka Piątka – stare problemy, nowe wątpliwości. *Roczniki Psychologiczne*, 11, 127-138.
- Szarota, P., Ashton, M., Lee, K. (2007). Taxonomy and structure of the Polish personality lexicon. *European Journal of Personality*, 21, 823-852.
- Trapnell, P.D., Wiggins, J.S. (1990). Extension of the Interpersonal Adjective Scales to include the Big Five dimensions of personality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 781-790.

- Watson, D., Clark, L.A., Tellegen, A. (1988). Development and validation of brief measures of positive and negative affect: The PANAS Scale. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 2, 1063-1070.
- Wiggins, J.S. (1979). A psychological taxonomy of trait-descriptive terms: The interpersonal domain. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 395-412.
- Wiggins, J.S. (1995). *Interpersonal Adjective Scales. Professional manual*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- Yik, M. (2010). Affect and interpersonal behaviors: Where do the circumplexes meet? *Journal of Research in Personality*, 44, 721-728.
- Yik, M., Russell, J.A., Barrett, L.F. (1999). Structure of self-reported current affect: Integration and beyond. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77, 600-619.
- Zawadzki, B. (2008). Status cech Wielkiej Piątki: czy tylko endogenne tendencje zachowania? *Roczniki Psychologiczne*, 11, 163-171.
- Zawadzki, B., Strelau, J. (2010). Structure of personality: Search for a general factor viewed from a temperament perspective. *Personality and individual differences*, 49(2), 77-82.
- Zawadzki, B., Strelau, J., Szczepaniak, P., Śliwińska, M., (1998). *Inwentarz Osobowości NEO-FFI Costy i McCrae: Adaptacja polska. Podręcznik*. Warszawa: PTP PTP.